

АКАДЕМИЈА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА – СИРМИЈУМ

СРЕМСКА МИТРОВИЦА

ЗАВРШНИ МАСТЕР РАД

**КОМПЕТЕНТНОСТ ВАСПИТАЧА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ
ПРАВА ДЕТЕТА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОЈ ПРАКСИ**

Ментор:

Др Гордана Степић, проф.

Студент:

Романа Матовић

Сремска Митровица, 2026.

АКАДЕМИЈА СТРУКОВНИХ СТУДИЈА – СИРМИЈУМ

СРЕМСКА МИТРОВИЦА

ЗАВРШНИ МАСТЕР РАД

**КОМПЕТЕНТНОСТ ВАСПИТАЧА ЗА ОСТВАРИВАЊЕ
ПРАВА ДЕТЕТА У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОЈ ПРАКСИ
ИСТРАЖИВАЊЕ И СТВАРАЛАШТВО У ПРИРОДНОЈ И
ДРУШТВЕНОЈ СРЕДИНИ**

Ментор:

Др Гордана Степић, проф.

Студент:

Романа Матовић

бр. индекса: 14/24 М

Сремска Митровица, 2026.

САДРЖАЈ

УВОД	1
1. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА	3
1.1. Појам и развој права детета	3
1.2. Конвенција о правима детета као полазиште савременог приступа.....	4
1.3. Нормативни и програмски оквир у Републици Србији.....	4
1.4. Право детета на заштиту од дискриминације	5
1.5. Принцип најбољег интереса детета.....	6
1.6. Партиципација и грађанска права детета	7
1.7. Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	8
1.8. Образовање за права детета	8
1.9. Права детета у контексту предшколске установе.....	9
1.10. Професионалне компетенције васпитача за остваривање права детета	10
1.11. Полазишта за емпиријско истраживање	11
2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА.....	12
2.1. Предмет и проблем истраживања	12
2.2. Циљ и задаци истраживања	12
2.3. Методе, технике и инструменти истраживања	13
2.4. Узорак истраживања.....	13
2.5. Статистичка обрада података	14
2.5.1. Квалитативна обрада података	15
2.6. Организација и ток истраживања	16
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА.....	17
3.1. Ставови васпитача у вези са остваривањем права детета у васпитно-образовној пракси.....	17
3.2. Самопроцена васпитача о развијености компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси	32
3.3. Анализа педагошке документације са становишта остваривања права детета ..	40
1. Пројектна прича „Рециклажа – није гњаважа“	41
2. Пројектна прича „Пут линија“	42
3. Пројектна прича „Истражујемо храну“	43
4. Пројектна прича „Шта све могу руке“	44
5. Пројектна прича „Где живе коке?“	45
6. Пројектна прича „Ко је Ара?“	46
7. Пројектна прича „Ко живи у џунгли?“	47
8. Пројектна прича „Нешто здраво“	48
9. Пројектна прича „Траг“	49
10. Пројектна прича „Животиње Африке“	50
Сумарни резултати	51
ПРОМЕНА У ПРАКСИ.....	53
ЗАКЉУЧАК	58
ЛИТЕРАТУРА.....	66
ПРИЛОЗИ	68
ПРИЛОГ 1 – Гугл упитник компетентност васпитача за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси	68
ПРИЛОГ 2 – Индикатори за анализу педагошке документације.....	74

Сажетак:

Истраживање је било усмерено на испитивање ставова и самопроцене компетенција васпитача за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси, као и на утврђивање начина на који су различити домени права детета видљиви у педагошкој документацији. Полазиште истраживања представљало је савремено разумевање детета као компетентног и активног учесника у сопственом развоју и учењу, чија права треба да буду интегрисана у целокупан живот и рад предшколске установе.

У истраживању су примењени метод теоријске анализе и дескриптивни метод, као и технике анкетања, скалирања и анализе садржаја. Узорак су чиниле васпитачице запослене у Предшколској установи „Звездара“ у Београду. Подаци о ставовима и самопроцени компетенција прикупљени су електронским упитником, док је видљивост права детета у реалном програму испитана анализом прича о темама/пројектима. Педагошка документација анализирана је у оквиру пет домена: права на заштиту од дискриминације, принципа најбољег интереса детета, партиципације и грађанских права, права на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања и образовања за права детета.

Резултати су показали да васпитачице препознају значај права детета и да сопствене компетенције у овој области углавном процењују као развијене. Анализа педагошке документације показала је да су највидљивији партиципација и грађанска права детета и принцип најбољег интереса детета. Мања видљивост утврђена је у доменима заштите од дискриминације, заштите од насиља, злостављања и занемаривања и образовања за права детета. Поређење резултата указало је на одређен раскорак између начина на који васпитачице процењују сопствене компетенције и начина на који су поједини домени права детета представљени у анализираној документацији.

Налази указују на потребу за даљим развијањем професионалних компетенција васпитача, посебно у областима стварног учешћа деце у одлучивању, индивидуализоване подршке, препознавања и спречавања дискриминације, превенције насиља и образовања за права детета. Посебан значај имају континуирано стручно усавршавање, хоризонтална размена међу васпитачима, подршка стручних сарадника и систематичније документовање остваривања права детета у реалном програму.

Кључне речи: права детета, компетенције васпитача, предшколско васпитање и образовање

УВОД

Права детета представљају једно од кључних полазишта савременог система предшколског васпитања и образовања. Савремена педагошка пракса заснива се на разумевању детета као јединственог, компетентног и активног учесника у сопственом развоју и учењу, а не само као пасивног примаоца васпитно-образовних садржаја. У том контексту, поштовање права детета не подразумева искључиво нормативно прихватање законских и програмских оквира, већ и њихову доследну примену у свакодневним васпитно-образовним ситуацијама. Управо квалитет те примене у великој мери зависи од професионалних компетенција васпитача, њихових ставова, знања, вредности и спремности да права детета препознају као суштински део своје професионалне улоге.

Конвенција Уједињених нација о правима детета (1989) представља најзначајнији међународни документ који дефинише права сваког детета и обавезу друштва да та права обезбеди и заштити. Посебно су значајни принципи недискриминације, најбољег интереса детета, права на живот, опстанак и развој, као и право детета на изражавање мишљења и активно учешће у питањима која га се тичу. Ови принципи представљају основу за обликовање савремене предшколске праксе, у којој се дете посматра као равноправан члан заједнице који има право да буде саслушан, уважен и подржан у свом развоју.

У Републици Србији, Закон о предшколском васпитању и образовању („Службени гласник РС“, бр. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – др. закон, 10/2019 и 129/2021), као и Основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета“ („Службени гласник РС – Просветни гласник“, бр. 16/2018), препознају права детета као темељ организације васпитно-образовног рада. Ови документи наглашавају значај развијања односа поверења, припадности, уважавања различитости и подстицања дејче иницијативе и учешћа. Васпитач се у том систему не посматра само као реализатор програма, већ као професионалац који ствара услове за безбедно, подстицајно и инклузивно окружење у којем свако дете има могућност да остварује своја права.

Међутим, у пракси се често уочава раскорак између нормативно дефинисаних принципа и њихове свакодневне примене. Иако васпитачи препознају значај права детета, одређене ситуације попут укључивања деце у доношење одлука, препознавања суптилних облика дискриминације, реаговања на конфликте, као и обезбеђивања једнаких могућности за сву децу, представљају значајан професионални изазов. Посебно је важно питање у којој мери васпитачи поседују компетенције за препознавање и примену права детета у реалним, свакодневним условима рада, а не само на нивоу декларативног прихватања.

Компетентност васпитача за остваривање права детета обухвата више међусобно повезаних аспеката: познавање законских и педагошких основа, способност препознавања ситуација у којима су права детета угрожена, вештине комуникације и ненасилног решавања конфликта, као и способност изградње партнерских односа са децом, породицом и колегама. Поред тога, значајну улогу имају професионална рефлексивност, континуирано стручно усавршавање и спремност васпитача да преиспитују сопствену праксу у складу са савременим педагошким принципима (Врањешевећ, Цицварић и Жунић Цицварић, 2019).

Током стручне праксе у предшколској установи уочено је да васпитачи често показују висок степен осетљивости за потребе деце, али и несигурност у конкретној примени појединих принципа права детета, нарочито у домену учешћа деце у одлучивању и оснаживања деце из осетљивих и мањинских група. Разговори са васпитачима, анализа педагошке документације и посматрање васпитно-образовних активности указали су на потребу за додатном професионалном подршком и развојем компетенција у овој области. Ова запажања у складу су и са налазима бројних истраживања која указују да је за квалитетно остваривање права детета неопходан континуирани професионални развој васпитача.

Истраживање је усмерено на сагледавање ставова васпитача о правима детета, процену њихових професионалних компетенција, учешће у програмима стручног усавршавања и идентификовање потреба за додатном подршком. Посебна пажња посвећена је могућностима унапређивања праксе кроз развој реалног програма вртића заснованог на поштовању права детета. Значај овог истраживања огледа се у томе што може допринети бољем разумевању стварних изазова са којима се васпитачи сусрећу у примени права детета, као и планирању конкретних мера за унапређивање васпитно-образовне праксе.

Резултати истраживања могу представљати основу за креирање програма стручног усавршавања, развој подршке од стране стручних сарадника и јачање демократске и инклузивне културе у предшколским установама.

1. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Појам и развој права детета

Права детета представљају посебан део система људских права који полази од достојанства сваког детета и потребе да се његов развој, добробит и учешће обезбеде у свим срединама у којима живи и одраста. Њихова посебност не произлази из схватања детета као мање вредног или искључиво зависног бића, већ из чињенице да детињство има сопствену вредност и да је детету, због узраста и развојног положаја, потребна додатна друштвена и правна заштита. Савремено разумевање права детета зато повезује две димензије: право детета на заштиту и подршку и право детета да буде активан учесник у питањима која га се тичу (Вучковић Шаховић, 2011; Човић, 2017).

Историјски посматрано, однос према детету постепено се мењао од претежно заштитничког приступа ка приступу заснованом на правима. У заштитничком моделу одрасли процењују шта је добро за дете и доносе одлуке у његово име, док приступ заснован на правима обавезује одрасле да, поред обезбеђивања заштите, уважавају дететово мишљење, способности које се развијају и његову активну улогу у сопственом животу. То не умањује одговорност одраслих, већ је чини сложенијом: потребно је истовремено процењивати ризике, пружати подршку и стварати услове да дете постепено преузима све активнију улогу (Вучковић Шаховић, 2011; Човић, 2017).

Права детета су универзална, недељива и међусобно повезана. Универзалност значи да припадају сваком детету без обзира на лична својства, породичне прилике, здравствено стање, језик, културу или други статус. Недељивост упућује на то да се поједина права не могу посматрати изоловано: право на образовање није потпуно остварено ако дете није заштићено од дискриминације, ако се не осећа безбедно или ако нема могућност да изрази мишљење. Међусобна повезаност права посебно је видљива у предшколској установи, где се учење, игра, односи, заштита и учешће одвијају у јединственом животном контексту (Конвенција о правима детета, 1989; Комитет за права детета, 2006).

1.2. Конвенција о правима детета као полазиште савременог приступа

Конвенција Уједињених нација о правима детета усвојена је 1989. године и представља основни међународни документ којим су систематизована грађанска, политичка, економска, социјална и културна права детета. Њен значај је у томе што дете препознаје као носиоца права, а државе, установе, професионалце и породицу као субјекте који имају обавезу да створе услове за њихово остваривање. Према Конвенцији, дететом се сматра свако људско биће млађе од осамнаест година, осим ако се пунолетство према релевантном закону стиче раније (Конвенција о правима детета, 1989).

Права садржана у Конвенцији често се групишу као права на опстанак, развој, заштиту и учешће. Ова подела олакшава разумевање, али не успоставља хијерархију међу правима. Право на опстанак и развој обухвата услове неопходне за физички, психички, социјални, морални и културни развој. Права на заштиту односе се на спречавање насиља, злоупотребе, занемаривања, експлоатације и дискриминације. Права на учешће омогућавају детету да изражава мишљење, добија информације и буде укључено у одлучивање у складу са узрастом и развојним могућностима (Конвенција о правима детета, 1989).

За примену Конвенције посебно су значајна четири општа принципа: недискриминација, најбољи интерес детета, право на живот, опстанак и развој и право детета да изрази мишљење о питањима која га се тичу. Они нису само посебна права, већ критеријуми за тумачење свих других права. У контексту предшколског васпитања то значи да се свака одлука о организацији простора, активностима, правилима, односима или подршци детету процењује и са становишта равноправности, добробити, развоја и учешћа детета (Комитет за права детета, 2006, 2009, 2013).

1.3. Нормативни и програмски оквир у Републици Србији

Права детета у Републици Србији заштићена су Уставом, законима, подзаконским актима и програмским документима. Устав Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 98/2006 и 115/2021 – амандмани) гарантује посебну заштиту деце и породице и забрањује дискриминацију. Породични закон („Службени гласник РС“, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015) уређује права детета у породичним односима и утврђује најбољи интерес детета као један од основних принципа у свим активностима које се тичу детета. Закон о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС“, бр. 88/2017, 27/2018 –

др. закон, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025) утврђује право на доступно и квалитетно образовање, једнаке могућности, заштиту од дискриминације и насиља, као и учешће детета у васпитно-образовном процесу. Закон о предшколском васпитању и образовању („Службени гласник РС“, бр. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – др. закон, 10/2019 и 129/2021) ближе уређује остваривање ових права у предшколским установама, повезујући их са доступношћу, квалитетом, инклузивношћу, добробити и активним учешћем детета. Програмски оквир конкретизован је Основама програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета“, које су саставни део Правилника о основама програма предшколског васпитања и образовања („Службени гласник РС – Просветни гласник“, бр. 16/2018), а у којима се дете препознаје као компетентан учесник и коаутор реалног програма.

Нормативни оквир није довољан ако се његове одредбе не претворе у свакодневне поступке. Право детета се у установи остварује у начину на који одрасли слушају дете, реагују на његове потребе, организују простор и време, решавају конфликте, сарађују са породицом и документују процес учења. Због тога се процена остваривања права не може заснивати само на постојању формалних правила, већ мора обухватити квалитет односа и искустава која су детету стварно доступна (Јеремић и Милојевић, 2024).

Основе програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета“ („Службени гласник РС – Просветни гласник“, бр. 16/2018) полазе од слике детета као јединственог, целовитог, компетентног и богатог потенцијалима. Дете се развија кроз односе, деловање и учешће у заједници вршњака и одраслих, а реални програм настаје у конкретном контексту вртића. Такво програмско полазиште у сагласности је са приступом заснованим на правима: васпитач не примењује унапред затворен низ активности, већ са децом и другим учесницима гради подстицајно, сигурно и инклузивно окружење.

1.4. Право детета на заштиту од дискриминације

Недискриминација подразумева да су сва права доступна сваком детету без разлике и да лична или породична својства не смеју бити основ за неповољнији положај. У предшколском контексту дискриминација не мора бити отворена. Она се може испољити кроз ниска очекивања, стереотипна тумачења понашања, недоступност простора и

материјала, занемаривање језичких и културних особености или организацију активности која појединој деци фактички онемогућава учешће (Конвенција о правима детета, 1989).

Једнакост не значи да се према сваком детету поступа на потпуно исти начин. Формално једнак поступак може довести до неједнаких исхода ако деца имају различите почетне услове или им је потребан различит степен подршке. Правичност зато подразумева препознавање препрека и разумно прилагођавање активности, материјала, комуникације и окружења. Компетентан васпитач посматра како свако дете приступа активности, ко остаје на маргини групе и шта је потребно променити да би учешће било стварно, а не само формално (Комитет за права детета, 2006).

Инклузивна пракса гради се кроз представљање различитих породица, култура, језика, способности и идентитета без стереотипа, као и кроз подстицање сарадње у којој се различитост препознаје као ресурс. Посебно је важно да документација не приказује само општу тврдњу да су сва деца укључена, већ конкретне поступке којима су уклоњене препреке, обезбеђене алтернативе и подржано дете које је било у ризику од искључивања. Тек такви докази омогућавају процену квалитета антидискриминаторне праксе (Јеремић и Милојевић, 2024).

1.5. Принцип најбољег интереса детета

Најбољи интерес детета представља примарно мерило при доношењу одлука које се односе на дете. Он се не може свести на општу процену одраслог да зна шта је за дете добро. Потребно је сагледати конкретно дете, његове потребе, односе, мишљење, развојне могућности, безбедност и дугорочну добробит. Процена најбољег интереса је стога процес професионалног промишљања, а не унапред дат одговор (Вучковић Шаховић, 2011; Јеремић и Милојевић, 2024).

У предшколској установи овај принцип је видљив када се активности заснивају на интересовањима деце, када се план мења у складу са њиховим иницијативама и када се подршка прилагођава поједином детету. Истовремено, праћење добробити подразумева пажњу према дететовом осећању сигурности, припадности, самопоштовању, односима са вршњацима и могућности да истражује и делује.

Сарадња са породицом има посебно место у процени најбољег интереса. Породица располаже значајним сазнањима о искуствима, навикама, потребама и снагама детета, док

васпитач прати дете у вршњачкој групи и образовном контексту. Размена перспектива омогућава целовитије разумевање, али одлуке не треба заснивати на једностраном ауторитету. Партнерство подразумева узајамно поштовање, поверљивост, јасну комуникацију и усмереност на добробит детета (Комитет за права детета, 2013).

1.6. Партиципација и грађанска права детета

Партиципација је право детета да изрази мишљење о питањима која га се тичу и да том мишљењу буде посвећена дужна пажња у складу са узрастом и зрелошћу. У предшколском узрасту мишљење се не изражава само говором. Избор игре, покрет, цртеж, одбијање, усмерена пажња, емоционална реакција и начин коришћења простора могу бити значајни облици комуникације. Одговорност васпитача је да препозна различите начине изражавања и да обезбеди услове у којима свако дете може да допринесе (Комитет за права детета, 2009; Lundy, 2007).

Потребно је разликовати присуство, активно учешће и утицај на одлуке. Дете може бити веома ангажовано у активности коју је у потпуности осмислио одрасли, а да ипак није имало прилику да утиче на циљ, садржај или начин рада. Виши ниво партиципације видљив је када децја питања покрећу истраживање, када деца предлажу и мењају активности, бирају материјале и партнере, учествују у заједничком планирању и разматрају шта су научила и шта желе даље да истражују (Hart, 1992; Lundy, 2007).

Партиципација не значи да деца сама доносе све одлуке нити да одрасли одустају од професионалне одговорности. Она подразумева дијалог и поделу утицаја примерену ситуацији. Васпитач обезбеђује границе које штите добробит и права свих, објашњава разлоге за одлуке и показује деци на који начин је њихово мишљење узето у обзир. Таква пракса доприноси развоју самопоуздања, одговорности, сарадње и раних грађанских компетенција (Lansdown, 2005; Комитет за права детета, 2009).

Документовање партиципације захтева више од фотографије детета које учествује у активности. Потребно је забележити децја питања, предлоге и одлуке, ток договора, промене у плану настале на основу децје иницијативе и рефлексije деце о процесу. Таква документација омогућава да се разликује декоративно присуство децјег гласа од стварног утицаја на развијање програма (Lundy, 2007).

1.7. Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања

Свако дете има право на заштиту од свих облика физичког и психичког насиља, злостављања, занемаривања, злоупотребе и експлоатације. Предшколска установа има обавезу да делује превентивно, да благовремено препозна ризике и да реагује у складу са прописаним процедурама. Међутим, заштита се не своди само на поступање након инцидента. Она се свакодневно гради кроз односе поверења, јасна и праведна правила, ненасилну комуникацију и доступност одрасле особе којој дете може да се обрати (Комитет за права детета, 2011).

Развојно примерена превенција обухвата учење деце да препознају и именују осећања, уочавају границе сопственог и туђег тела, траже помоћ, кажу да им нешто не прија и учествују у решавању конфликта без понижавања и принуде. Конфликт међу децом није сам по себи насиље, али представља важну ситуацију учења. Васпитач помаже деци да опишу шта се догодило, саслушају другу страну, препознају последице поступка и пронађу прихватљиво решење (Комитет за права детета, 2011).

Позитивна дисциплина заснива се на поштовању достојанства детета и усмеравању понашања без телесног кажњавања, застрашивања, понижавања или искључивања. Њен циљ није послушност по сваку цену, већ развијање саморегулације, одговорности и разумевања правила. Компетентан васпитач поставља јасне и доследне границе, објашњава њихову сврху, препознаје потребу која стоји иза понашања и моделује начине мирног решавања проблема.

Заштита захтева сарадњу установе, породице и других надлежних служби, уз поштовање поверљивости и најбољег интереса детета. Васпитач треба да познаје процедуре, али и да развија осетљивост за промене у понашању, емоционалне сигнале и обрасце односа који могу указивати на угроженост. Документација мора бити чињенична, благовремена и усмерена на релевантне податке, без произвољних дијагноза и етикетирања.

1.8. Образовање за права детета

Образовање за права детета обухвата стицање знања о правима, учење кроз права и оспособљавање за остваривање права. Знање о правима подразумева да деца постепено упознају појмове достојанства, једнакости, правичности, одговорности и заштите. Учење кроз права значи да су односи и организација живота у вртићу усклађени са оним

вредностима о којима се говори. Оспособљавање за права односи се на развијање способности да дете изрази мишљење, препозна неправду, затражи помоћ и поштује права других (Јовић-Влашкалић, 2010; Конвенција о правима детета, 1989).

У предшколском узрасту права се не уче првенствено памћењем назива чланова Конвенције, већ кроз конкретне ситуације. Договор о коришћењу материјала може отворити питање правичности, укључивање детета у игру питање припадности, а неслагање питање права на мишљење и одговорности да се други саслуша. Улога васпитача је да такве ситуације учини видљивим, именује вредности и помогне деци да повежу лично искуство са ширим разумевањем права.

Образовање за права детета не сме се свести на обележавање појединачних датума. Његов квалитет се огледа у континуитету и доследности: да ли деца свакодневно имају прилику да бирају, договарају се, постављају питања и траже образложење; да ли су правила заједнички разумљива; да ли се различитост представља без стереотипа; и да ли одрасли поступају у складу са истим вредностима које желе да развијају код деце. На тај начин вртић постаје место раног демократског искуства (Јовић-Влашкалић, 2010).

1.9. Права детета у контексту предшколске установе

Предшколска установа је за дете истовремено место живљења, учења, игре и припадања заједници. Због тога се права детета у њој не остварују као издвојен садржај, већ у целокупној организацији живота. Простор који је доступан детету, време за слободну игру, могућност повлачења и одмора, квалитет obroка, односи са вршњацима и начин на који одрасли реагују на иницијативу детета имају непосредну димензију права (Комитет за права детета, 2006; „Службени гласник РС – Просветни гласник“, бр. 16/2018).

Култура установе има снажан утицај на то да ли ће нормативна права постати реално искуство. Демократска и инклузивна култура препознаје различите перспективе, подстиче дијалог и омогућава преиспитивање устаљених пракси. Насупрот томе, претерано ослањање на контролу, једнообразност и послушност може ограничити партиципацију чак и када се у формалним документима наводи да се деце мишљење уважава. Зато је важно посматрати и имплицитни курикулум — поруке које деца добијају кроз свакодневне односе и организацију.

Остваривање права није одговорност само појединачног васпитача. Оно зависи од тимског рада, подршке стручних сарадника, руковођења установом, доступних ресурса, сарадње са породицом и повезаности са локалном заједницом. Ипак, васпитач је у непосредном односу са дететом и зато његове свакодневне одлуке имају посебну тежину. Начин на који слуша, поставља питања, тумачи понашање и организује учешће може проширити или ограничити простор за остваривање права.

1.10. Професионалне компетенције васпитача за остваривање права детета

Компетентност васпитача представља интеграцију знања, вештина, ставова, вредности и способности професионалног расуђивања. Познавање Конвенције и законских одредаба неопходно је, али није довољно. Васпитач треба да препозна правну и етичку димензију свакодневних ситуација, процени различите интересе, комуницира са дететом на развојно примерен начин и образложи своје поступке. Компетенција се зато испољава у деловању и рефлексiji, а не само у репродуковању знања (Врањешевих, Цицварић и Жунић Цицварић, 2019).

Ставови васпитача представљају важан део компетентности јер утичу на тумачење дететових способности и граница учешћа. Ако се дете посматра као недовољно зрело да допринесе, одрасли ће његово учешће свести на избор између унапред понуђених могућности. Ако се партиципација погрешно разуме као губитак ауторитета, васпитач може задржати контролу и онда када нема оправданог разлога. Насупрот томе, схватање детета као компетентног учесника омогућава да се одговорност одраслог повеже са поштовањем дететовог гласа.

Практичне компетенције обухватају активно слушање, постављање отворених питања, посредовање у конфликтима, планирање различитих начина учешћа, прилагођавање материјала и комуникације, препознавање ризика и сарадњу са породицом. Посебно је значајна способност посматрања без брзог етикетирања. Васпитач прикупља различите податке, упоређује их током времена и проверава сопствена тумачења у дијалогу са дететом, колегама и породицом.

Истраживање Врањешевих, Цицварић и Жунић Цицварић (2019), иако спроведено у основном образовању, указује на значај повезивања знања о правима детета са ставовима и практичним компетенцијама професионалаца. Овај приступ је релевантан и за предшколско

васпитање, јер декларативно прихватање права не гарантује њихову доследну примену. За разумевање компетентности потребно је истовремено сагледати шта васпитачи мисле о правима, како процењују сопствене способности и на који начин се права могу препознати у документованој пракси.

1.11. Полазишта за емпиријско истраживање

Приказани теоријски оквир показује да остваривање права детета зависи од међудејства нормативног знања, ставова васпитача, практичних вештина, културе установе и квалитета професионалне рефлексije. Зато се компетентност не може поуздано сагледати само једним извором података. Самопроцена пружа увид у то како васпитачи процењују сопствена знања и способности, док анализа педагошке документације омогућава да се испита који су аспекти права видљиви у документованом реалном програму (Врањешевих, Цицварић и Жуних Цицварић, 2019).

Пет домена примењених у овом истраживању — заштита од дискриминације, најбољи интерес детета, партиципација и грађанска права, заштита од насиља, злостављања и занемаривања и образовање за права детета — обухватају кључне димензије приступа заснованог на правима. Њихова операционализација омогућава да се општи нормативни принципи повежу са конкретним ставовима, професионалним поступцима и доказима у педагошкој документацији (Конвенција о правима детета, 1989; Ћорац, 2010).

На основу теоријских полазишта оправдано је очекивати да ће права која су непосредно повезана са свакодневном бригом и активностима бити лакше препозната и документована, док ће принципи који захтевају експлицитно образлагање одлука, индивидуализовану подршку и поделу утицаја са децом представљати већи професионални изазов. Емпиријски део рада зато је усмерен на испитивање ставова и самопроцењених компетенција васпитача, потреба за подршком и начина на који су наведени домени видљиви у причама о теми/пројекту.

2. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Предмет и проблем истраживања

Предмет овог истраживања јесте компетентност васпитача за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси, са посебним освртом на њихово разумевање, тумачење и примену права детета у свакодневном раду у предшколским установама.

Проблем истраживања произилази из уоченог раскорака између нормативних принципа о правима детета и њихове доследне примене у пракси. Иако законски и програмски документи наглашавају право детета на учешће, недискриминацију, ненасилну комуникацију и безбедно окружење, у пракси се уочавају потешкоће у њиховом остваривању. Посебан изазов представљају ситуације у којима дете учествује у доношењу одлука, препознавање суптилних облика дискриминације и обезбеђивање инклузивног окружења.

2.2. Циљ и задаци истраживања

Циљ истраживања је испитивање компетентности васпитача за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси, као и утврђивање ставова васпитача о правима детета и потреба за додатном професионалном подршком у овој области.

Задаци истраживања су:

- Сагледати ставове васпитача у вези са остваривањем права детета у васпитно-образовној пракси.
- Утврдити како васпитачи процењују развијеност компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси.
- Анализирати педагошку документацију са становишта остваривања права детета.

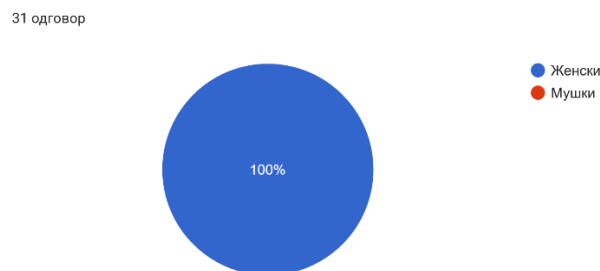
2.3. Методе, технике и инструменти истраживања

У истраживању је коришћен метод теоријске анализе и дескриптивни метод, технике анкетирања, скалирања и анализе садржаја и инструменти: анкетни упитник за васпитаче и протокол за анализу садржаја педагошке документације. Прикупљени подаци су обрађени применом комбинованог приступа, који је обухватао квантитативне и квалитативне поступке, у складу са истраживачким задацима и природом коришћених извора података. Подаци који су добијени путем упитника о ставовима и самопроцени развијености компетенција васпитача су анализирани применом дескриптивне статистике (аритметичка средина, фреквенције и проценти). Приче о темама/пројектима анализиране су применом квантитативне и квалитативне анализе садржаја.

У истраживању је коришћена прилагођена верзија инструмента Враћешевић, Цицварић и Жунјић Цицварић (2019).

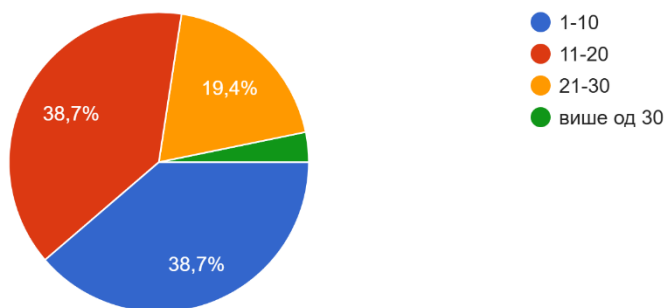
2.4. Узорак истраживања

Узорак истраживања чинио је 31 испитаница запослених у ПУ „Звездара“ у Београду. Узорак је био пригодан и обухватао је васпитаче који непосредно учествују у васпитно-образовном раду са децом предшколског узраста. У наставку представљамо карактеристике узорка према полу (Графикон 1), годинама радног стажа (Графикон 2) и образовању (Графикон 3).

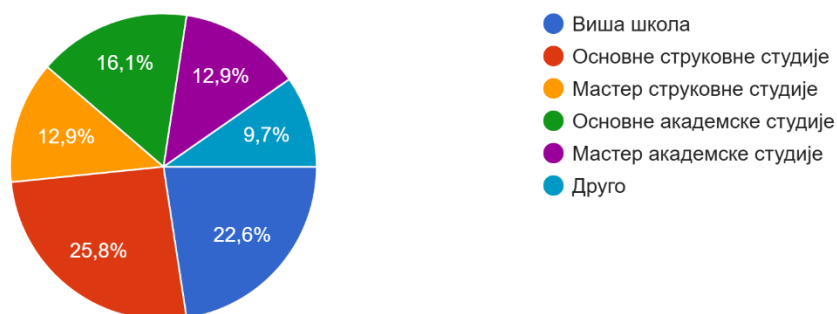
Графикон 1. Пол испитаника

31 одговор

Графикон 2. Године радног стажа испитаника

31 одговор

Графикон 3. Образовање испитаника

Узорак за квалитативно истраживање чинила је педагошка документација односно 10 прича о теми/пројекту, прикупљених из васпитно-образовне праксе ПУ „Звездара“ у Београду.

2.5. Статистичка обрада података

Прикупљени подаци обрађени су применом комбинованог приступа који обухвата квантитативну и квалитативну анализу. Резултати су приказани табеларно и графички ради лакше интерпретације.

2.5.1. Квалитативна обрада података

Јединицу анализе представљале су приче о теми/пројекту. Аналитичка матрица формирана је дедуктивно, на основу нормативног и теоријског оквира, и обухватила је пет домена права детета: партиципацију и грађанска права, право на заштиту од дискриминације, принцип најбољег интереса детета, право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања и образовање за права детета.

Свака прича о теми/пројекту прегледана је у односу на дефинисане индикаторе (Прилог 2). Приликом кодирања разматрани су контекст остваривања права, начин учешћа деце, улога васпитача и документовани докази. Одсуство показатеља у причи значи да он није идентификован у документацији, а не нужно да одговарајућа пракса није постојала.

Табела 1. Скала за процену степена заступљености индикатора

Оцена	Критеријум
0	Индикатор није присутан
1	Индикатор је имплицитно присутан
2	Индикатор је експлицитно присутан
3	Индикатор је експлицитно присутан и систематично поткрепљен различитим доказима у документацији

Табела 2. Критеријуми за тумачење просечних оцена

Просек	Тумачење
0,00–0,75	Није присутно
0,76–1,50	Слабо заступљено, углавном имплицитно
1,51–2,25	Умерено заступљено
2,26–3,00	Високо и систематично заступљено

2.6. Организација и ток истраживања

Истраживање је реализовано у неколико фаза. Прва фаза обухватила је дефинисање проблема истраживања, формулисање циља и задатака, као и израду инструмента за прикупљање података. У другој фази креиран је упитник на платформи *Google Forms*, који је потом електронским путем дистрибуиран васпитачима. Трећа фаза обухватила је прикупљање одговора, као и систематизацију и организацију добијених података. У четвртој фази извршене су статистичка обрада података, анализа добијених резултата и њихова интерпретација.

У петој фази из васпитно-образовне праксе прикупљен је узорак од десет прича о теми/пројекту. Свака прича анализирана је на основу унапред утврђених индикатора у оквиру пет домена. Након појединачних анализа извршено је упоређивање добијених резултата, који су потом обједињени и приказани у сумарној табели.

У завршној фази изведени су закључци и формулисани предлози за унапређивање васпитно-образовне праксе засноване на правима детета.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА РЕЗУЛТАТА

3.1. Ставови васпитача у вези са остваривањем права детета у васпитно-образовној пракси

Првим задатком истраживања настојало се да се сагледају ставови васпитача о остваривању права детета у васпитно-образовној пракси, са циљем да се утврди у којој мери васпитачи препознају и примењују основне принципе Конвенције о правима детета у свакодневном раду са децом. Анализирани су ставови који се односе на право детета на заштиту од дискриминације, принцип најбољег интереса детета, партиципацију и грађанска права, право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања, као и на образовање за права детета. Добијени резултати приказани су у табелама, уз њихову интерпретацију и дискусију, како би се сагледао степен сагласности испитаника са наведеним тврдњама и указало на значај појединих аспеката остваривања права детета у савременој васпитно-образовној пракси.

Табела 3. Право на заштиту од дискриминације

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Подршка деци у вртићу треба да је усклађена са њиховим специфичним потребама.	2 (6,45%)	2 (6,45%)	1 (3,22%)	13 (41,94%)	13 (41,94%)
Свако дете може да постигне успех уколико се довољно труди.	1 (3,23%)	2 (6,45%)	2 (6,45%)	21 (67,74%)	5 (16,13%)

Разлике које међу децом постоје не воде нужно до сукоба и нетолеранције.	6 (19,35%)	9 (29,03%)	7 (22,58%)	6 (19,35%)	3 (9,68%)
Акције које афирмишу децу из мањинских група не стварају неједнакост међу децом и пожељне су.	11 (35,48%)	5 (16,13%)	5 (16,13%)	7 (22,58%)	3 (9,68%)

Подршка деци у вртићу треба да је усклађена са њиховим специфичним потребама. Резултати указују да већина испитаница (83,88%) сматра да подршка деци у вртићу треба да буде усклађена са њиховим специфичним потребама. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (12,90%), док је присутан и низак проценат неутралних одговора (3,22%), што указује на високо сагласје испитаница по овом питању.

Свако дете може да постигне успех уколико се довољно труди. Резултати показују да већина испитаница (83,87%) сматра да свако дете може да постигне успех уколико се довољно труди. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (9,68%), док је присутан и проценат неутралних одговора (6,45%), што указује на доминантно позитиван став испитаница према овој тврдњи.

Разлике које међу децом постоје не воде нужно до сукоба и нетолеранције. Резултати показују да мањи део испитаница (29,03%) сматра да разлике међу децом не воде нужно до сукоба и нетолеранције. Са друге стране, већи проценат испитаница (48,38%) исказује неслагање са овом тврдњом, док је значајан и проценат неутралних одговора (22,58%), што указује на подељена мишљења испитаница.

Акције које афирмишу децу из мањинских група не стварају неједнакост међу децом и пожељне су. Резултати показују да мањи број испитаница (32,26%) сматра да су акције које афирмишу децу из мањинских група пожељне и да не стварају неједнакост међу децом. Насупрот томе, већина испитаница (51,61%) исказује неслагање са овом тврдњом, док је

присутан и проценат неутралних одговора (16,13%), што указује на потребу за додатним оснаживањем испитаница у овој области.

Васпитачи показују висок степен сагласности са основним принципима индивидуализоване подршке деци и уверењем да свако дете има потенцијал за успех. Више од четири петине испитаница сматра да подршка у вртићу треба да буде усклађена са специфичним потребама сваког детета (83,88%), као и да свако дете може постићи успех уколико се довољно труди (83,87%). Ови налази указују на позитивну оријентацију васпитача ка индивидуализацији васпитно-образовног рада и препознавању развојних потенцијала деце.

Међутим, резултати указују на знатно мању усаглашеност када су у питању ставови о различитости и инклузији. Скоро половина испитаница (48,38%) не слаже се са тврдњом да разлике међу децом не воде нужно ка сукобима и нетолеранцији, док је готово четвртина неодлучна (22,58%). Слично томе, више од половине испитаница (51,61%) не сматра да су акције које афирмишу децу из мањинских група пожељне и да не стварају неједнакост међу децом. Ови резултати указују да, иако васпитачи прихватају принцип прилагођавања подршке сваком детету, постоје недоумице или недовољно разумевање концепата различитости, правичности и позитивне дискриминације као важних елемената инклузивног васпитања и образовања.

У целини посматрано, може се закључити да испитанице у већој мери прихватају опште педагошке принципе индивидуализације и подршке развоју сваког детета, док су ставови који се односе на инклузију, интеркултуралност и афирмацију деце из осетљивих и мањинских група мање развијени и мање усклађени са савременим приступима образовању за права детета. Овакви налази указују на потребу да се током иницијалног образовања и стручног усавршавања васпитача већа пажња посвети развоју компетенција за разумевање различитости, принципа једнакости и правичности, као и практичној примени инклузивних стратегија у раду са децом.

Табела 4. Принцип најбољег интереса детета

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Приликом доношења одлука у вртићу које се тичу деце, основни критеријум треба да буде најбољи интерес детета.	0 (0%)	2 (6,45%)	2 (6,45%)	5 (16,13%)	22 (70,97%)
Одрасли који раде са децом у стању су да боље од саме деце процене шта је у њиховом најбољем интересу.	1 (3,23%)	3 (9,68%)	1 (3,23%)	17 (54,84%)	9 (29,03%)
Деца треба да учествују у одлучивању о томе шта је у њиховом најбољем интересу.	6 (19,35%)	5 (16,13%)	5 (16,13%)	12 (38,71%)	3 (9,68%)

Приликом доношења одлука у вртићу које се тичу деце, основни критеријум треба да буде најбољи интерес детета. Резултати указују да већина испитаница (87,10%) сматра да приликом доношења одлука у вртићу основни критеријум треба да буде најбољи интерес детета. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (6,45%), док је присутан и проценат неутралних одговора (6,45%), што указује на висок степен сагласности испитаница по овом питању.

Одрасли који раде са децом су у стању да боље од саме деце процене шта је у њиховом најбољем интересу. Резултати показују да већина испитаница (83,87%) сматра да одрасли који раде са децом су у стању да боље од саме деце процене шта је у њиховом

најбољем интересу. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (12,91%), док је присутан и низак проценат неутралних одговора (3,23%), што указује на доминантно позитиван став испитаница према улози одраслих у процени најбољег интереса за дете.

Деца треба да учествују у одлучивању о томе шта је у њиховом најбољем интересу. Резултати показују да више од половине испитаница (48,39%) сматра да деца треба да учествују у одлучивању о томе шта је у њиховом најбољем интересу. Са друге стране, значајан проценат испитаница исказује неслагање (35,48%), док је присутан и проценат неутралних одговора (16,13%), што указује на подељена мишљења испитаница по овом питању.

Испитанице у великој мери прихватају принцип најбољег интереса детета као једно од основних начела васпитно-образовног рада, што потврђује висок проценат сагласности (87,10%) да он треба да буде водећи критеријум приликом доношења одлука у вртићу. Овај налаз указује на то да су васпитачи упознати са значајем овог принципа и препознају његову важност у планирању и реализацији васпитно-образовног рада.

Међутим, резултати истовремено показују да испитанице принцип најбољег интереса детета тумаче претежно из одраслоцентричне перспективе. Више од четири петине испитаница (83,87%) сматра да су одрасли који раде са децом компетентнији од саме деце да процене шта је у њиховом најбољем интересу. Насупрот томе, тек нешто мање од половине испитаница (48,39%) сматра да деца треба да учествују у доношењу одлука које се тичу њиховог најбољег интереса, док више од трећине (35,48%) не подржава овакво учешће.

Ови налази указују да, иако васпитачи прихватају принцип најбољег интереса детета као нормативно полазиште, он се у њиховим ставовима често посматра као одговорност одраслих, а не као процес који подразумева активно уважавање деље перспективе. То указује на недовољно разумевање међусобне повезаности два основна принципа Конвенције о правима детета – најбољег интереса детета (члан 3) и права детета на изражавање мишљења и учешће у доношењу одлука које га се тичу (члан 12). Савремени приступ правима детета полази од тога да се најбољи интерес детета не може у потпуности

утврдити без уважавања његовог мишљења, у складу са узрастом и развојним могућностима.

Сходно томе, резултати указују на потребу да се током иницијалног образовања и стручног усавршавања васпитача више пажње посвети развоју компетенција за остваривање партиципативног приступа, односно оснаживању васпитача да препознају децу као активне учеснике у доношењу одлука које се односе на њихов живот и учење. На тај начин принцип најбољег интереса детета био би доследније усклађен са приступом заснованим на правима детета.

Табела 5. Партиципација и грађанска права

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Процес консултација са децом иако тражи време, треба га често практиковати у вртићу.	7 (22,58%)	6 (19,35%)	6 (19,35%)	9 (29,03%)	3 (9,68%)
Када укључимо мишљење деце у процес одлучивања, оно може имати исту тежину као и мишљење одраслих.	5 (16,13%)	4 (12,90%)	6 (19,35%)	9 (29,03%)	7 (22,58%)
Деца имају развијене компетенције које им омогућавају да учествују у процесу одлучивања заједно са одраслима.	2 (6,45%)	8 (25,81%)	4 (12,90%)	13 (41,94%)	4 (12,90%)
Деца треба прво да науче да буду одговорна и самостална, па тек онда да учествују у одлучивању.	3 (9,68%)	9 (29,03%)	4 (12,90%)	9 (29,03%)	6 (19,35%)

Деца треба да имају сва грађанска и политичка права која су гарантована и одраслима.	14 (45,16%)	6 (19,35%)	4 (12,90%)	5 (16,13%)	2 (6,45%)
Приватност детета треба поштовати као што се поштује и приватност одраслих.	1 (3,23%)	1 (3,23%)	7 (22,58%)	6 (19,35%)	16 (51,61%)

Процес консултација са децом иако тражи време, треба га често практиковати у вртићу. Резултати показују да мањи број испитаница (38,71%) сматра да процес консултација са децом треба често практиковати у вртићу. Са друге стране, значајан проценат испитаница исказује неслагање (41,93%), док је присутан и проценат неутралних одговора (19,35%), што указује на подељена мишљења испитаница по овом питању.

Када укључимо мишљење деце у процес одлучивања, оно може имати исту тежину као и мишљење одраслих. Резултати показују да више од половине испитаница (51,61%) сматра да мишљење деце у процесу одлучивања може имати исту тежину као и мишљење одраслих. Са друге стране, мањи проценат испитаница исказује неслагање (29,03%), док је присутан и проценат неутралних одговора (19,35%), што указује на умерено позитиван став испитаница.

Деца имају развијене компетенције које им омогућавају да учествују у процесу одлучивања заједно са одраслима. Резултати указују да већина испитаница (54,84%) сматра да деца имају развијене компетенције које им омогућавају учешће у процесу одлучивања заједно са одраслима. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (32,26%), док је присутан и проценат неутралних одговора (12,90%), што указује на умерено позитиван став испитаница.

Деца треба прво да науче да буду одговорна и самостална, па тек онда да учествују у одлучивању. Резултати показују да већи број испитаница (48,38%) сматра да деца најпре треба да науче да буду одговорна и самостална, па тек онда да учествују у одлучивању. Са

друге стране, значајан проценат испитаница исказује неслагање (38,71%), док је присутан и проценат неутралних одговора (12,90%), што указује на подељена мишљења испитаница.

Деца треба да имају сва грађанска и политичка права која су гарантована и одраслима. Резултати показују да мањи број испитаница (22,58%) сматра да деца треба да имају сва грађанска и политичка права као и одрасли. Насупрот томе, већина испитаница (64,51%) исказује неслагање са овом тврдњом, док је присутан и проценат неутралних одговора (12,90%), овај резултат може указивати на различита схватања односа грађанских и политичких права деце и одраслих.

Приватност детета треба поштовати као што се поштује и приватност одраслих. Резултати указују да већина испитаница (70,96%) сматра да приватност детета треба поштовати као и приватност одраслих. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (6,46%), док је присутан и значајнији проценат неутралних одговора (22,58%), што указује на претежно позитиван став испитаница.

Резултати указују да испитанице у умереној мери прихватају принципе партиципације деце, али да су њихови ставови недовољно усклађени и да су присутне извесне недоумице у погледу практичног остваривања права детета на учешће. Иако више од половине испитаница сматра да мишљење деце може имати исту тежину као и мишљење одраслих у процесу одлучивања (51,61%) и да деца имају компетенције за учешће у доношењу одлука заједно са одраслима (54,84%), значајан проценат испитаница истовремено изражава супротне ставове или неодлучност, што указује на непотпуно прихватање концепта партиципације.

Посебно је значајно да мање од две петине испитаница (38,71%) сматра да консултације са децом треба често практиковати у вртићу, док већи проценат (41,93%) исказује неслагање са овом тврдњом. Овај налаз указује да, иако васпитачи декларативно препознају значај децјег мишљења, консултовање деце још увек није препознато као редовна и саставна пракса васпитно-образовног рада.

Додатно, скоро половина испитаница (48,38%) сматра да деца најпре треба да развију одговорност и самосталност, па тек онда да учествују у одлучивању. Овакво схватање указује на условљавање права на партиципацију развојним достигнућима детета,

док савремени приступ заснован на Конвенцији о правима детета полази од тога да се компетенције за учешће развијају управо кроз активно укључивање деце у процесе одлучивања, а не као предуслов за њихово учешће.

Резултати такође показују да већина испитаница (64,51%) не прихвата тврдњу да деца треба да имају сва грађанска и политичка права која су гарантована одраслима. Иако је оваква тврдња шире формулисана и може бити различито интерпретирана, она указује да испитанице права детета и даље у одређеној мери посматрају као ограничена у односу на права одраслих, а не као права која се остварују у складу са узрастом и развојним могућностима детета. С друге стране, охрабрује податак да већина испитаница (70,96%) препознаје значај поштовања приватности детета, што указује на прихватање једног од важних грађанских права детета у васпитно-образовној пракси.

У целини посматрано, резултати указују да васпитачи у већој мери прихватају појединачна права детета, попут права на приватност и права на изражавање мишљења, али су мање сигурни када је реч о њиховој доследној примени у свакодневној пракси. Присутан је извештај јаз између декларативног прихватања партиципације и спремности да се деца редовно укључују у консултације и процесе одлучивања. Овакви налази указују на потребу да се током иницијалног образовања и стручног усавршавања васпитача додатно развијају компетенције за остваривање партиципативне праксе, засноване на схватању детета као компетентног и активног учесника у сопственом учењу и животу у вртићу.

Табела 6. Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Телесно кажњавање деце у породици као начин њиховог васпитавања је понекад прихватљиво.	14 (45,16%)	4 (12,90%)	5 (16,13%)	6 (19,35%)	2 (6,45%)
Деца треба обавезно да учествују у планирању и реализацији мера за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања.	6 (19,35%)	5 (16,13%)	10 (32,26%)	9 (29,03%)	1 (3,23%)

Телесно кажњавање деце у породици као начин њиховог васпитавања је понекад прихватљиво. Резултати показују да мањи број испитаница (25,80%) сматра да је телесно кажњавање деце у породици понекад прихватљиво. Насупрот томе, већина испитаница (58,06%) исказује неслагање са овом тврдњом, док је присутан и проценат неутралних одговора (16,13%), што указује на доминантно негативан став испитаница према телесном кажњавању.

Деца треба обавезно да учествују у планирању и реализацији мера за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања. Резултати показују да мањи број испитаница (32,26%) сматра да деца треба обавезно да учествују у планирању и реализацији мера за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања. Са друге стране, значајан проценат испитаница исказује неслагање (35,48%), док је присутан и висок проценат неутралних одговора (32,26%), што указује на подељена мишљења испитаница и недовољно јасно формиране ставове по овом питању.

Резултати указују да испитанице у великој мери одбацују телесно кажњавање као прихватљив начин васпитавања деце. Више од половине испитаница (58,06%) не слаже се са тврдњом да је телесно кажњавање понекад прихватљиво, док тек четвртина (25,80%) исказује слагање са овом тврдњом. Ипак, присуство неутралних одговора (16,13%) указује да код мањег броја испитаница још увек постоје извесне недоумице у вези са овим питањем.

Када је реч о учешћу деце у планирању и реализацији мера за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања, резултати показују да ставови испитаница нису јединствени. Око трећине испитаница (32,26%) сматра да деца треба да учествују у овим процесима, док нешто већи проценат (35,48%) изражава неслагање. Истовремено, висок удео неутралних одговора (32,26%) указује на недовољно јасно формиране ставове о улози деце у креирању и спровођењу мера које се односе на њихову заштиту.

Овакви налази показују да васпитачи у већој мери прихватају право детета на заштиту од свих облика насиља, злостављања и занемаривања, али су мање сигурни када је реч о активном укључивању деце у процесе који се тичу њихове безбедности. Иако савремени приступи заштити права детета наглашавају значај партиципације деце у складу са њиховим узрастом и развојним могућностима, резултати указују да овај принцип још увек није у потпуности прихваћен у васпитно-образовној пракси.

У целини посматрано, може се закључити да испитанице препознају значај заштите деце од насиља и одбацују примену телесног кажњавања, али да су њихови ставови о праву деце на активно учешће у планирању мера заштите недовољно уједначени. Добијени резултати указују на потребу за додатним стручним усавршавањем васпитача у области права детета, са посебним нагласком на развијање компетенција за остваривање партиципативног приступа у превенцији и заштити деце од насиља, злостављања и занемаривања.

Табела 7. Образовање за права детета

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Образовање за права детета треба да буде обавезан део програма иницијалног образовања наставника.	4 (12,90%)	4 (12,90%)	9 (29,03%)	6 (19,35%)	8 (25,81%)
Деца треба да уче о својим правима у вртићу, и даље у школи, систематично и на свим узрастима.	3 (9,68%)	5 (16,13%)	5 (16,13%)	7 (22,58%)	11 (35,48%)
Учење о правима детета је ефикасније ако се права детета уводе кроз развијање реалног програма, него само кроз радионице.	2 (6,45%)	3 (9,68%)	7 (22,58%)	11 (35,48%)	8 (25,81%)
Деца треба прво да науче одговорности, па тек онда да уче о својим правима.	0 (0%)	4 (12,90%)	3 (9,68%)	12 (38,71%)	12 (38,71%)
Права детета дају деци неограничену слободу и дозвољавају им да раде шта хоће.	12 (38,71%)	3 (9,68%)	8 (25,81%)	4 (12,90%)	4 (12,90%)
Права детета озбиљно угрожавају ауторитет одраслих (родитеља, наставника...).	4 (12,90%)	9 (29,03%)	6 (19,35%)	5 (16,13%)	7 (22,58%)
У последње време се много и непотребно говори о правима детета.	8 (25,81%)	5 (16,13%)	7 (22,58%)	6 (19,35%)	5 (16,13%)

Васпитачи треба да третирају дете онако како очекују да и сами буду третирани.	3 (9,68%)	2 (6,45%)	5 (16,13%)	8 (25,81%)	13 (41,94%)
--	-----------	-----------	------------	------------	-------------

Образовање за права детета треба да буде обавезан део програма иницијалног образовања наставника. Резултати показују да мање од половине испитаница (45,16%) сматра да образовање за права детета треба да буде обавезан део програма иницијалног образовања наставника. Са друге стране, значајан проценат испитаница исказује неслагање (25,80%), док је присутан и висок проценат неутралних одговора (29,03%), што указује на недовољно уједначене ставове испитаница (Јовић-Влашкалић, 2010; Уницеф, 2016).

Деца треба да уче о својим правима у вртићу, и даље у школи, систематично и на свим узрастима. Резултати показују да већина испитаница (58,06%) сматра да деца треба систематично да уче о својим правима у вртићу и школи. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (25,81%), док је присутан и проценат неутралних одговора (16,13%), што указује на претежно позитиван став испитаница.

Учење о правима детета је ефикасније ако се права детета уводе кроз развијање реалног програма, него само кроз радионице. Резултати указују да већина испитаница (61,29%) сматра да је учење о правима детета ефикасније кроз развијање реалног програма него само кроз радионице. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (16,13%), док је присутан и проценат неутралних одговора (22,58%), што указује на претежно позитиван став испитаница.

Деца треба прво да науче одговорности, па тек онда да уче о својим правима. Резултати показују да већина испитаница (77,42%) сматра да деца најпре треба да науче одговорности, па тек онда да уче о својим правима. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (12,90%), док је присутан и проценат неутралних одговора (9,68%), што указује на доминантан став испитаница по овом питању.

Права детета дају деци неограничену слободу и дозвољавају им да раде шта хоће. Резултати показују да мањи број испитаница (25,80%) сматра да права детета дају деци неограничену слободу. Насупрот томе, већи проценат испитаница (48,39%) исказује

неслагање са овом тврдњом, док је присутан и значајан проценат неутралних одговора (25,81%), што указује на претежно негативан став испитаница.

Права детета озбиљно угрожавају ауторитет одраслих (родитеља, наставника...). Резултати показују да мањи број испитаница (38,71%) сматра да права детета угрожавају ауторитет одраслих. Са друге стране, већи проценат испитаница исказује неслагање (41,93%), док је присутан и проценат неутралних одговора (19,35%), што указује на благо подељена мишљења испитаница.

У последње време се много и непотребно говори о правима детета. Резултати показују да мањи број испитаница (35,48%) сматра да се у последње време непотребно много говори о правима детета. Са друге стране, већи проценат испитаница исказује неслагање (41,94%), док је присутан и значајан проценат неутралних одговора (22,58%), што указује на умерено подељена мишљења испитаница.

Васпитачи треба да третирају дете онако како очекују да и сами буду третирани. Резултати указују да већина испитаница (67,75%) сматра да васпитачи треба да третирају дете онако како очекују да и сами буду третирани. Мањи проценат испитаница исказује неслагање (16,13%), док је присутан и проценат неутралних одговора (16,13%), што указује на претежно позитиван став испитаница.

Резултати указују да испитанице углавном имају позитивне ставове према образовању за права детета, али да њихови ставови нису у потпуности уједначени. Иако скоро половина испитаница (45,16%) сматра да образовање за права детета треба да буде обавезан део иницијалног образовања наставника, присутан је значајан проценат неутралних (29,03%) и негативних одговора (25,80%), што указује да важност систематског оспособљавања будућих васпитача за ову област још увек није у потпуности препозната.

Охрабрујући су резултати који показују да већина испитаница (58,06%) сматра да деца треба систематично да уче о својим правима већ од предшколског узраста, као и да је учење о правима детета ефикасније када је интегрисано у развијање реалног програма (61,29%), а не ограничено само на повремене радионице. Ови налази указују да васпитачи препознају значај континуираног и свакодневног учења о правима детета у оквиру васпитно-образовне праксе.

С друге стране, резултати показују да велики број испитаница (77,42%) сматра да деца најпре треба да науче одговорности, па тек онда да уче о својим правима. Овакав став указује на схватање да су права условљена испуњавањем одређених обавеза, што није у складу са савременим приступом заснованим на Конвенцији о правима детета, према којем су права универзална и припадају сваком детету независно од његових способности, понашања или степена одговорности.

Резултати такође показују да већина испитаница не прихвата став да права детета дају деци неограничену слободу (48,39%), нити да она озбиљно угрожавају ауторитет одраслих (41,93%). Исто тако, већи проценат испитаница (41,94%) не слаже се са тврдњом да се о правима детета данас говори превише и непотребно. Ови налази указују да васпитачи у највећој мери исправно разумеју суштину права детета и не доживљавају их као претњу васпитном ауторитету, иако су код појединих тврдњи присутна извесна колебања и подељена мишљења.

Посебно је значајно да више од две трећине испитаница (67,75%) сматра да васпитачи треба да третирају дете онако како очекују да и сами буду третирани, што указује на прихватање принципа уважавања личности детета, међусобног поштовања и неговања односа заснованих на поверењу и достојанству.

У целини посматрано, резултати указују да васпитачи у великој мери препознају значај образовања за права детета и подржавају његово систематично остваривање у васпитно-образовном процесу. Ипак, код дела испитаница и даље су присутна традиционална схватања, пре свега у погледу односа права и одговорности детета, као и недовољно јасно опредељење о значају иницијалног образовања за права детета. Овакви налази указују на потребу за додатним јачањем компетенција васпитача током иницијалног образовања и стручног усавршавања, како би се права детета доследније разумела и примењивала у свакодневној васпитно-образовној пракси.

3.2. Самопроцена васпитача о развијености компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси

Другим задатком истраживања настојало се да се сагледа самопроцена васпитача о развијености компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси. Полазећи од чињенице да су компетенције васпитача један од кључних предуслова за доследно поштовање и примену права детета у свакодневном раду, испитано је како васпитачи процењују сопствена знања, вештине и способности за остваривање ових права. Добијени резултати приказани су у наредним табелама, уз њихову интерпретацију и дискусију.

Табела 8. Самопроцена васпитача о развијености компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Нису развијене N (%)	Развијене су у мањој мери N (%)	Нити су развијене нити су неразвијене N (%)	Развијене су у већој мери N (%)	Развијене су у потпуности N (%)
Планирање превентивних активности у циљу спречавања дискриминације у групи/вртићу	2 (6,45%)	5 (16,12%)	3 (9,68%)	15 (48,39%)	6 (19,35%)
Реаговање у ситуацијама дискриминација у групи/вртићу.	1 (3,23%)	2 (6,45%)	0 (0%)	17 (54,84%)	11 (35,48%)
Примењивање процедуре утврђивања најбољег интереса детета у складу са стандардима Конвенције.	1 (3,23%)	5 (16,12%)	4 (12,90%)	14 (45,16%)	7 (22,58%)
Омогућавање активног учешћа деце у процесу одлучивања о свим аспектима живота вртића који их се тичу.	2 (6,45%)	4 (12,90%)	7 (22,58%)	12 (38,71%)	6 (19,35%)

Поштовање права на приватност и личну својину детета.	0 (0%)	2 (6,45%)	6 (19,35%)	5 (16,12%)	18 (58,06%)
Поштовање права на слободу мисли, савести и вероисповести детета.	0 (0%)	1 (3,23%)	5 (16,12%)	8 (25,81%)	17 (54,84%)
Планирање превентивних активности у циљу спречавања насиља у групи и вртићу.	0 (0%)	1 (3,23%)	4 (12,90%)	12 (38,71%)	14 (45,16%)
Реаговање у ситуацијама насиља у групи/вртићу.	1 (3,23%)	2 (6,45%)	2 (6,45%)	11 (35,48%)	15 (48,39%)
Примена позитивне дисциплине која се заснива на поштовању достојанства и интегритета детета.	0 (0%)	1 (3,23%)	3 (9,68%)	7 (22,58%)	20 (64,52%)
Интеграција образовања за права детета кроз развијање реалног програма вртића.	1 (3,23%)	1 (3,23%)	5 (16,12%)	11 (35,48%)	13 (41,94%)
Сарадња са родитељима у процесу решавања случајева насиља над децом у вртићу.	2 (6,45%)	1 (3,23%)	1 (3,23%)	13 (41,94%)	14 (45,15%)

Планирање превентивних активности у циљу спречавања дискриминације у групи/вртићу. Резултати указују да већина испитаница (67,74%) сматра да су компетентне за планирање превентивних активности у циљу спречавања дискриминације у групи/вртићу. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (22,57%), док је присутан и проценат неутралних одговора (9,68%), што указује на потребу за даљим развојем ове компетенције.

Реаговање у ситуацијама дискриминације у групи/вртићу. Резултати показују да већина испитаница (90,32%) сматра да су компетентне за реаговање у ситуацијама дискриминације у групи/вртићу. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (9,68%), док није забележен проценат неутралних одговора, што указује на висок степен уверења испитаница у сопствене компетенције.

Примењивање процедуре утврђивања најбољег интереса детета у складу са стандардима Конвенције. Резултати указују да већина испитаница (67,74%) сматра да су компетентне за примењивање процедуре утврђивања најбољег интереса детета у складу са стандардима Конвенције. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (19,35%), док је присутан и проценат неутралних одговора (12,90%), што указује на простор за додатно оснаживање испитаница.

Омогућавање активног учешћа деце у процесу одлучивања о свим аспектима живота вртића који их се тичу. Резултати показују да више од половине испитаница (58,06%) сматра да су компетентне за омогућавање активног учешћа деце у процесу одлучивања. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (19,35%), док је присутан и значајан проценат неутралних одговора (22,58%), што указује на потребу за додатним оснаживањем испитаница.

Поштовање права на приватност и личну својину детета. Резултати указују да већина испитаница (74,18%) сматра да су компетентне за поштовање права на приватност и личну својину детета. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (6,45%), док је присутан и проценат неутралних одговора (19,35%), што указује на претежно позитивну процену испитаница.

Поштовање права на слободу мисли, савести и вероисповести детета. Резултати показују да већина испитаница (80,65%) сматра да су компетентне за поштовање права на слободу мисли, савести и вероисповести детета. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (3,23%), док је присутан и проценат неутралних одговора (16,12%), што указује на висок ниво самопроцене испитаница.

Планирање превентивних активности у циљу спречавања насиља у групи и вртићу. Резултати указују да већина испитаница (83,87%) сматра да су компетентне за планирање превентивних активности у циљу спречавања насиља. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (3,23%), док је присутан и проценат неутралних одговора (12,90%), што указује на висок ниво процењених компетенција.

Реаговање у ситуацијама насиља у групи/вртићу. Резултати показују да већина испитаница (83,87%) сматра да су компетентне за реаговање у ситуацијама насиља у

групи/вртићу. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (9,68%), док је присутан и проценат неутралних одговора (6,45%), што указује на високу самопроцену испитаница.

Примена позитивне дисциплине која се заснива на поштовању достојанства и интегритета детета. Резултати указују да већина испитаница (87,10%) сматра да су компетентне за примену позитивне дисциплине засноване на поштовању достојанства и интегритета детета. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (3,23%), док је присутан и проценат неутралних одговора (9,68%), што указује на висок ниво процењених компетенција.

Интеграција образовања за права детета кроз развијање реалног програма вртића. Резултати показују да већина испитаница (77,42%) сматра да су компетентне за интеграцију образовања за права детета кроз развијање реалног програма вртића. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (6,46%), док је присутан и проценат неутралних одговора (16,12%), што указује на претежно позитивну процену испитаница.

Сарадња са родитељима у процесу решавања случајева насиља над децом у вртићу. Резултати указују да већина испитаница (87,09%) сматра да су компетентне за сарадњу са родитељима у процесу решавања случајева насиља над децом у вртићу. Мањи проценат испитаница исказује ниже процене (9,68%), док је присутан и низак проценат неутралних одговора (3,23%), што указује на висок ниво самопроцене испитаница.

Резултати указују да васпитачи своје компетенције за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси у највећој мери процењују као добро развијене. Код свих испитиваних компетенција доминирају одговори да су оне развијене у већој мери или у потпуности, што указује на висок степен професионалног самопоуздања испитаница у примени принципа и стандарда права детета у свакодневном раду.

Највише процене испитанице дају компетенцијама које се односе на реаговање у ситуацијама дискриминације (90,32%), примену позитивне дисциплине засноване на поштовању достојанства и интегритета детета (87,10%), сарадњу са родитељима у процесу решавања случајева насиља над децом у вртићу (87,09%), као и планирање превентивних активности и реаговање у ситуацијама насиља (по 83,87%). Ови налази указују да се

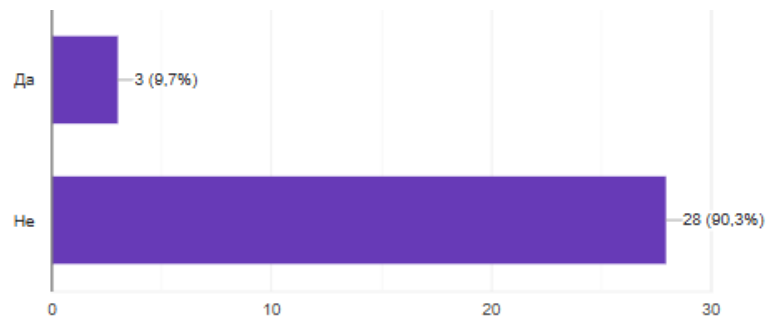
васпитачи осећају најсигурније у областима које су непосредно повезане са заштитом детета и очувањем његове безбедности.

Висок ниво самопроцењених компетенција уочава се и у поштовању права на слободу мисли, савести и вероисповести детета (80,65%), интеграцији образовања за права детета кроз развијање реалног програма вртића (77,42%), као и у поштовању права на приватност и личну својину детета (74,18%). Ови резултати указују да већина испитаница препознаје значај примене права детета као саставног дела савремене васпитно-образовне праксе.

С друге стране, нешто ниже процене забележене су код компетенција које се односе на омогућавање деци да активно учествују у процесу одлучивања о питањима која их се тичу (58,06%) и омогућавање слободног изражавања мишљења (64,52%). Поред тога, код ових компетенција присутан је и већи проценат неутралних одговора, што указује да се васпитачи осећају мање сигурно у примени партиципативног приступа него у областима које се односе на заштиту деце од дискриминације и насиља.

У целини посматрано, резултати указују да васпитачи своје компетенције за остваривање права детета процењују као високо развијене, посебно у областима заштите деце, примене позитивне дисциплине и сарадње са породицом. Међутим, нешто ниже самопроцене у домену партиципације деце указују на потребу за даљим стручним усавршавањем, усмереним на јачање компетенција васпитача за доследно укључивање деце у процесе изражавања мишљења и доношења одлука, у складу са савременим приступима заснованим на правима детета и принципима Конвенције о правима детета.

Истражили смо да ли су васпитачи похађали неки вид стручног усавршавања у домену развоја компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси (Графикон 4). Резултати показују да је мањи број испитаница (9,7%) похађао неки вид стручног усавршавања у домену развоја компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси. Насупрот томе, већина испитаница (90,3%) није похађала овакав вид стручног усавршавања, што указује на потребу за организовањем додатних облика професионалног развоја у овој области.

Графикон 4. Похађање стручног усавршавања у домену развоја компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси

Истражили смо који су видови стручног усавршавања у домену развоја компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси били доступни и које су васпитачи похађали. С обзиром на то да испитанице нису дале конкретне одговоре на питање о врсти стручног усавршавања, резултати указују да нема довољно података за издавања одређених облика професионалног развоја. Одсуство одговора може указивати на то да испитанице које су навеле да су похађале стручна усавршавања нису прецизирале њихову врсту, односно да нису навеле конкретне програме, обуке или семинаре. Ово указује на потребу за детаљнијим прикупљањем података о облицима стручног усавршавања у будућим истраживањима.

Истражили смо која је врста подршке васпитачима потребна како би се додатно оснажили за планирање и реализацију васпитно-образовне праксе која уважава и промовише права детета. Одговори испитаница могу се сврстати у неколико категорија према врсти потребне подршке:

1. Стручно усавршавање (семинари, обуке, едукације) – ова категорија се најчешће појављује у одговорима испитаница. Десет испитаница (32,26%) наводи потребу за додатним стручним усавршавањем кроз семинаре, обуке, едукације и различите видове професионалног развоја.

2. Подршка стручних сарадника и стручне службе – девет испитаница (29,03%) истиче значај подршке стручних сарадника, педагошко-психолошке службе или сарадње са стручним тимом у планирању и реализацији активности.
3. Размена искустава са колегама – три испитанице (9,68%) наглашавају потребу за разменом искустава и сарадњом са колегама као видом професионалне подршке.
4. Практични материјали и примери добре праксе – четири испитанице (12,90%) наводе потребу за конкретним материјалима, презентацијама и примерима добре праксе који би им помогли у раду.
5. Није потребна додатна подршка / неодређени одговори – пет испитаница (16,13%) наводи да им додатна подршка није потребна, да је већ имају у довољној мери, да им сваки вид подршке одговара или да нису сигурне.
6. Побољшање услова рада и шира системска подршка – три испитанице (9,68%) истичу потребу за унапређивањем услова рада, бољом организацијом посла, усклађивањем професионалних и породичних обавеза, као и већим укључивањем локалне заједнице.

Резултати указују да испитанице најчешће препознају потребу за додатним стручним усавршавањем (32,26%) и подршком стручних сарадника (29,03%), док се у мањој мери истичу потреба за практичним материјалима (12,90%), разменом искустава са колегама (9,68%) и побољшањем услова рада и системском подршком (9,68%). Одређени број испитаница (16,13%) сматра да им додатна подршка није потребна или није навео конкретан вид подршке.

На основу добијених резултата у оба аспекта, и ставова и компетенција васпитача, може се закључити да васпитачи у великој мери препознају значај остваривања права детета у васпитно-образовној пракси и да углавном исказују позитивне ставове према основним принципима Конвенције о правима детета. Највећи степен сагласности испитанице су показале у погледу неприхватљивости дискриминације и телесног кажњавања, значаја заштите деце од насиља, злостављања и занемаривања, поштовања права на приватност и примене позитивне дисциплине. Такође, већина испитаница сматра да је потребно

систематски развијати образовање за права детета, како кроз рад у вртићу, тако и кроз развијање реалног програма.

Истовремено, резултати указују да код појединих аспеката права детета и даље постоје недовољно уједначени ставови. То се пре свега односи на разумевање деље партиципације, укључивање деце у процесе доношења одлука и схватање односа између права и одговорности детета. Присуство значајног броја неутралних одговора код појединих тврдњи указује да су поједине области права детета недовољно јасно разумљиве или да њихова практична примена још увек представља изазов у васпитно-образовној пракси.

Самопроцена компетенција показује да васпитачи своја знања и способности за остваривање права детета процењују као високо развијене, посебно у областима превенције и реаговања на дискриминацију и насиље, примене позитивне дисциплине, сарадње са родитељима и поштовања права детета. Нешто ниже процене уочене су у компетенцијама које се односе на подстицање активне партиципације деце, што је у складу са резултатима добијеним испитивањем ставова васпитача.

Анализа одговора на отворена питања додатно потврђује потребу васпитача за континуираним професионалним развојем. Испитанице најчешће истичу потребу за стручним усавршавањем, подршком стручних сарадника, практичним материјалима и примерима добре праксе, што указује на њихову спремност да даље унапређују сопствене компетенције у области права детета.

У целини посматрано, резултати истраживања указују да васпитачи препознају значај права детета и процењују да поседују развијене компетенције за њихово остваривање у васпитно-образовној пракси. Ипак, резултати такође указују на потребу за континуираним стручним усавршавањем, посебно у областима деље партиципације, образовања за права детета и доследне примене савремених приступа заснованих на Конвенцији о правима детета. Јачање ових компетенција може допринети квалитетнијем остваривању права детета и изградњи подстицајног, демократског и инклузивног окружења у предшколским установама.

3.3. Анализа педагошке документације са становишта остваривања права детета

Трећи истраживачки задатак односио се на анализу прича о теми/пројекту применом квалитативне анализе садржаја, односно посебно конструисане аналитичке матрице за процену заступљености права детета у педагошкој документацији. Анализа је спроведена кроз пет дефинисаних домена права детета, при чему је за сваки индикатор процењиван ниво и степен његове присутности. Поред идентификације заступљености самих права, анализом су детаљно обухваћени контексти у којем се права остварују, облици и нивои учешћа деце, подржавајућа улога васпитача, као и конкретни квалитативни докази забележени у самој документацији.

1. Пројектна прича „Рециклажа – није гњаважа“

Табела 9. Резултати анализе пројектне приче „Рециклажа – није гњаважа“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	7	3	0,43	Није присутно
Принцип најбољег интереса детета	7	9	1,29	Слабо заступљено
Партиципација и грађанска права	8	11	1,38	Слабо заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	7	2	0,29	Није присутно
Образовање за права детета	7	1	0,14	Није присутно

Анализа пројектне приче „Рециклажа – није гњаважа“ показује да је партиципација највидљивији аспект остваривања права детета. Дечја и родитељска иницијатива била је полазиште за избор теме, а деца су кроз прикупљање и разврставање амбалаже, поновну употребу материјала и израду предмета износила идеје и непосредно учествовала у активностима. Сарадња са родитељима и локалним окружењем додатно је обогатила искуство. Принцип најбољег интереса детета присутан је углавном посредно, док су недискриминација, заштита од насиља, злостављања и занемаривања и образовање за права детета слабо видљиви у документацији. У целини, пројекат показује значај дечје иницијативе, али и потребу за систематичнијим документовањем ширег спектра права. За унапређење је потребно више експлицитно укључити различитост, безбедност, ненасилну комуникацију и учење о правима детета.

2. Пројектна прича „Пут линија“

Табела 10. Резултати анализе пројектне приче „Пут линија“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	6	5	0,83	Слабо заступљено
Принцип најбољег интереса детета	7	10	1,43	Слабо заступљено
Партиципација и грађанска права	8	12	1,50	Слабо заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	7	2	0,29	Није присутно
Образовање за права детета	7	1	0,14	Није присутно

Анализа пројектне приче „Пут линија“ показује да је партиципација најизраженији аспект права детета, јер су деца износила запажања, идеје и предлоге, постављала питања, истраживала различите врсте линија и учествовала у осмишљавању игара и задатака. Принцип најбољег интереса детета видљив је кроз уважавање њихових интересовања и иницијатива и омогућавање различитих начина учешћа. Недискриминација је присутна углавном посредно, док у документацији нису довољно видљиви поступци који се односе на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања и на образовање за права детета. Добијени резултати показују да се права детета пре свега остварују кроз сам процес учења и учешћа, али да њихова експлицитна примена није уједињено документована. За унапређење је потребно јасније бележити индивидуалну подршку, безбедност, заштиту и садржаје којима деца упознају своја права и одговорности.

3. Пројектна прича „Истражујемо храну“

Табела 11. Резултати анализе пројектне приче „Истражујемо храну“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	7	14	2,0	Умерено заступљено
Принцип најбољег интереса детета	7	14	2,0	Умерено заступљено
Партиципација и грађанска права	8	19	2,38	Високо и систематично заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	7	7	1,0	Слабо заступљено
Образовање за права детета	7	9	1,29	Слабо заступљено

Анализа пројектне приче „Истражујемо храну“ показује изражену партиципацију деце и добро уважавање принципа најбољег интереса детета. Пројекат се развијао из интересовања, питања и претходних искустава деце, која су учествовала у разговорима, истраживању, игри, стваралаштву, посети музеју чоколаде и изради књиге рецепата, уз могућност избора и различитих начина изражавања. Недискриминација је видљива кроз уважавање различитих искустава, начина исхране и животних навика, али нису довољно документовани поступци усмерени на спречавање дискриминације и индивидуална прилагођавања. Заштита од насиља, злостављања и занемаривања и образовање за права детета мање су видљиви, посебно у погледу експлицитног именовања права, одговорности, једнакости и правичности. У целини, прича представља пример добро интегрисаног партиципативног приступа. За унапређење је потребно експлицитније документовати индивидуалну подршку, превенцију насиља и учење о правима детета.

4. Пројектна прича „Шта све могу руке“

Табела 12. Резултати анализе пројектне приче „Шта све могу руке“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	6	3	0,50	Није присутно
Принцип најбољег интереса детета	7	12	1,71	Умерено заступљено
Партиципација и грађанска права	8	11	1,38	Слабо заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	5	6	1,20	Слабо заступљено
Образовање за права детета	7	4	0,57	Није присутно

Анализа пројектне приче „Шта све могу руке“ показује да је пројекат усмерен на развој фине моторике, самосталности и социјализације деце при преласку из јаслица у вртић, при чему је принцип најбољег интереса детета највидљивији кроз прилагођавање садржаја развојним потребама, подстицање хигијенских навика и осамостаљивање у свакодневним активностима. Партиципација је присутна кроз разговор, почетне идеје и избор материјала, али је учешће углавном вођено од стране васпитача. Заштита од насиља, злостављања и занемаривања присутна је посредно кроз помагање, нежност и односе са другима, док су недискриминација и образовање за права детета слабије видљиви и нису експлицитно обрађени. Резултати показују неравномерну интеграцију права детета. За унапређење је потребно повећати аутономију деце и кроз игру експлицитније развијати различитост, ненасилну комуникацију, личне границе и разумевање права и одговорности.

5. Пројектна прича „Где живе коке?“

Табела 13. Резултати анализе пројектне приче „Где живе коке?“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	6	7	1,17	Слабо заступљено
Принцип најбољег интереса детета	7	14	2,00	Умерено заступљено
Партиципација и грађанска права	8	15	1,88	Умерено заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	5	7	1,40	Слабо заступљено
Образовање за права детета	7	4	0,57	Није присутно

Анализа пројектне приче „Где живе коке?“ показује да су принцип најбољег интереса детета и партиципација добро препознатљиви у начину на који је пројекат развијан из интересовања и питања деце. Деца су самостално бојила и украшавала кокошке, учествовала у уређивању простора и својом иницијативом, попут доношења дрвених јаја, настављала да развијају тему и ван непосредно организованих активности. Недискриминација се огледа у заједничком учешћу, уважавању индивидуалних интересовања и различитих начина доприноса. Заштита од насиља, злостављања и занемаривања присутна је углавном посредно, док је образовање за права детета веома слабо видљиво у документацији. У целини, пројекат показује да деčја иницијатива може значајно усмеравати реални програм, али да поједини аспекти права остају недовољно документовани. За унапређење је потребно експлицитније повезати пројектне активности са безбедношћу, заштитом, различитошћу и учењем о правима детета.

6. Пројектна прича „Ко је Ара?“

Табела 14. Резултати анализе пројектне приче „Ко је Ара?“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	6	8	1,33	Слабо заступљено
Принцип најбољег интереса детета	7	12	1,71	Умерено заступљено
Партиципација и грађанска права	8	14	1,75	Умерено заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	5	4	0,80	Слабо заступљено
Образовање за права детета	7	4	0,57	Није присутно

Анализа пројектне приче „Ко је Ара?“ показује умерено присуство партиципативног приступа и принципа најбољег интереса детета, што се огледа у уважавању интересовања и идеја деце и њиховом учешћу у активностима. Простор за развој партиципације постоји у већем укључивању деце у планирање, доношење одлука и евалуацију, док би принцип најбољег интереса требало снажније повезати са систематичним праћењем индивидуалних потреба и добробити сваког детета. У домену недискриминације присутни су елементи уважавања различитости и укључивања, али недостаје јасније документовање различитих облика подршке. Заштита од насиља, злостављања и занемаривања мање је заступљена, а образовање за права детета најмање је видљиво. У целини, резултати указују на присутну основу за остваривање права кроз свакодневне активности, али и на потребу за њиховом експлицитнијом интеграцијом. За унапређење је потребно систематичније укључивати децу у планирање и евалуацију и повезивати активности са безбедношћу, различитошћу и учењем о правима и одговорностима.

7. Пројектна прича „Ко живи у џунгли?“

Табела 15. Резултати анализе пројектне приче „Ко живи у џунгли?“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	6	7	1,17	Слабо заступљено
Принцип најбољег интереса детета	7	12	1,71	Умерено заступљено
Партиципација и грађанска права	8	14	1,75	Умерено заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	5	8	1,60	Умерено заступљено
Образовање за права детета	7	4	0,57	Није присутно

Анализа пројектне приче „Ко живи у џунгли?“ показује умерено и видљиво учешће деце у избору и реализацији активности. Деца су кроз питања, предлоге, игру и заједнички рад изражавала интересовања и утицала на даљи ток пројекта, па њихова улога није била ограничена само на реализацију унапред осмишљених активности. Принцип најбољег интереса детета препознат је кроз прилагођавање активности интересовањима и могућностима деце и различите начине учења и изражавања. Уважавање различитих начина учешћа доприноси равноправној укључености, док су сарадња, међусобно уважавање и ненасилна комуникација значајни елементи заштите деце. Ипак, образовање за права детета није довољно видљиво у документацији. У целини, пројекат показује добру основу за партиципативну и подржавајућу праксу. За унапређење је потребно експлицитније повезати искуства деце са појмовима права, одговорности, безбедности, једнакости и правичности.

8. Пројектна прича „Нешто здраво“

Табела 16. Резултати анализе пројектне приче „Нешто здраво“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	7	3	0,43	Није присутно
Принцип најбољег интереса детета	7	10	1,43	Слабо заступљено
Партиципација и грађанска права	8	15	1,88	Умерено заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	7	1	0,14	Није присутно
Образовање за права детета	7	1	0,14	Није присутно

Анализа пројектне приче „Нешто здраво“ показује да је партиципација један од највидљивијих аспеката права детета. Деца су иницирала поједине активности, износила предлоге и идеје, бирала садржаје и доприносила развијању пројекта, укључујући предлог за назив пијаце и покретање истраживања о настанку здраве хране. Принцип најбољег интереса детета присутан је кроз ослањање на њихова интересовања, а сарадња са родитељима и укључивање њихових предлога додатно подржавају пројекат. Ипак, индивидуално праћење добробити и развоја сваког детета и конкретна прилагођавања активности нису довољно документовани. Недискриминација, заштита од насиља, злостављања и занемаривања и образовање за права детета знатно су мање видљиви. У целини, пројекат показује потенцијал партиципативног приступа, али неједнаку видљивост свих домена права. За унапређење је потребно систематичније документовати индивидуалну подршку и експлицитно укључити садржаје о различитости, безбедности и правима детета.

9. Пројектна прича „Траг“

Табела 17. Резултати анализе пројектне приче „Траг“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	7	3	0,43	Није присутно
Принцип најбољег интереса детета	7	9	1,29	Слабо заступљено
Партиципација и грађанска права	8	15	1,88	Умерено заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	7	2	0,29	Није присутно
Образовање за права детета	7	1	0,14	Није присутно

Анализа пројектне приче „Траг“ показује да је партиципација највидљивији аспект права детета. Истраживање је покренуто непосредним запажањем деце, која су постављала питања, предлагала начине истраживања, бирала и користила различите материјале, настављала истраживање у дворишту и учествовала у завршној игри и заједничком дружењу са другом групом. Принцип најбољег интереса детета присутан је кроз праћење интересовања и флексибилно проширивање активности, као и кроз различите начине истраживања, стварања и изражавања, али индивидуално праћење добробити и конкретна прилагођавања нису довољно документовани. Недискриминација, заштита од насиља, злостављања и занемаривања и образовање за права детета углавном су слабо видљиви у документацији. У целини, прича добро показује како дечја иницијатива може покренути истраживање, али и ограничења документације у приказивању осталих права. За унапређење је потребно експлицитније документовати индивидуалну подршку, безбедност, заштиту и учење о правима детета.

10. Пројектна прича „Животиње Африке“

Табела 18. Резултати анализе пројектне приче „Животиње Африке“

Домен	Број индикатора	Укупно бодова	Просечна оцена	Тумачење
Право на заштиту од дискриминације	7	12	1,71	Умерено заступљено
Принцип најбољег интереса детета	7	13	1,86	Умерено заступљено
Партиципација и грађанска права	8	18	2,25	Умерено заступљено
Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања	7	3	0,43	Није присутно
Образовање за права детета	7	5	0,71	Није присутно

Анализа пројектне приче „Животиње Африке“ показује изражено учешће деце у истраживању, разговору, цртању, драматизацији, игри и изради станишта, при чему су њихова интересовања и различити начини изражавања били важна основа пројекта. Значајан елемент недискриминације представља активност „Ја сам јединствен“, која подстиче прихватање различитости и препознавање индивидуалности, док принцип најбољег интереса детета долази до изражаја кроз учење кроз игру, избор начина изражавања и повезивање активности са интересовањима и развојним потребама деце. Укључивање родитеља додатно повезује вртић са породичним окружењем. Заштита од насиља, злостављања и занемаривања и експлицитно образовање за права детета знатно су мање видљиви у документацији, као и конкретна индивидуална прилагођавања. У целини, пројекат показује добру основу за партиципативну и инклузивну праксу. За унапређење је потребно јасније документовати индивидуалну подршку и систематски повезивати пројектне активности са безбедношћу, заштитом и учењем о правима детета.

Сумарни резултати

Табела 19. Просечне оцене домена права детета у анализираним пројектним причама

Пројектна прича	Заштита од дискриминације	Најбољи интерес детета	Партиципација и грађанска права	Заштита од насиља, злостављања и занемаривања	Образовање за права детета
Рециклажа – није гњаважа	0,43	1,29	1,38	0,29	0,14
Пут линија	0,83	1,43	1,50	0,29	0,14
Истражујемо храну	2,0	2,0	2,38	1,0	1,29
Шта све могу руке	0,50	1,71	1,38	1,20	0,57
Где живе коке?	1,17	2,00	1,88	1,40	0,57
Ко је Ара?	1,33	1,71	1,75	0,80	0,57
Ко живи у џунгли?	1,17	1,71	1,75	1,60	0,57
Нешто здраво	0,43	1,43	1,88	0,14	0,14
Траг	0,43	1,29	1,88	0,29	0,14
Животиње Африке	1,71	1,86	2,25	0,43	0,71
М	1,0	1,64	1,80	0,74	0,48

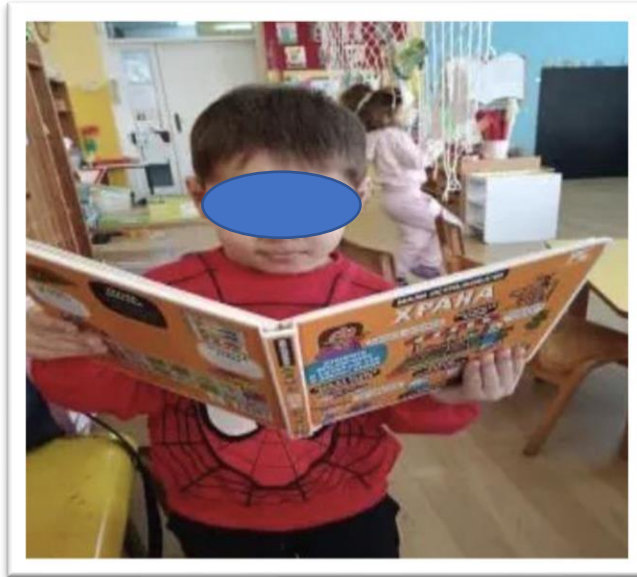
Анализом сумарних резултата остварености свих посматраних категорија права детета кроз анализу садржаја 10 прича о темама/пројектима долази се до укупне просечне вредности од $M=1,13$, што указује на слабу заступљеност, углавном на имплицитном нивоу права детета у анализираној документацији. Најпре, уочава се јасна превага појединих димензија, где доминирају партиципација и грађанска права детета ($M=1,80$), као и поштовање принципа најбољег интереса детета ($M=1,64$). Овакви резултати нису

изненађујући с обзиром на то да савремени програмски оквири у целини стављају фокус на иницијативу и дечји глас, па васпитачи у свом свакодневном раду најприродније и најлакше преплићу дечје учешће са креирањем активности. Међутим, дискутабилан је значајно слабији резултат у домену заштите од дискриминације ($M=1,00$), који показује да се питања инклузивности и прихватања различитости и даље чешће подразумевају него што се свесно и планирано развијају кроз пројектни контекст. С друге стране, посебно забрињавају ниске вредности код заштите од насиља, злостављања и занемаривања ($M=0,74$) и нарочито код образовања за права детета ($M=0,48$). Ове категорије очигледно остају у сенци осталих активности, вероватно због тога што васпитачи превенцију насиља и даље доживљавају као реактивну, ситуациону контролу конфликта уместо као тему за пројектно истраживање, док концепт директног поучавања деце о њиховим правима још увек није у довољној мери заживео као саставни део реалног програма. У целини посматрано, добијени налази не говоре о томе да васпитачи занемарују права детета, већ да их остварују интуитивно кроз праксу и сам процес рада, док изостаје системски, рефлексиван и експлицитан приступ који би деци омогућио да о својим правима уче и ван оквира саме партиципације.

ПРОМЕНА У ПРАКСИ

Прича о теми/пројекту: „Како настаје храна?“

Издвојени су делови приче о теми/пројекту са највише заступљених индикатора.

Читање књиге и разговори о њеном садржају подстакли су децу да постављају питања, размењују искуства и изразе радозналост о томе како храна настаје. На основу заинтересованости и иницијативе деце започет је пројекат који се развијао пратећи питања деце, размену искустава и њихову потребу за истраживањем и разумевањем како настаје храна.

Идентификовани индикатори: Партиципација: Деца иницирају тему или пројекат. | Партиципација: Забележена су питања, идеје и предлози деце. | Најбољи интерес детета: Активности су засноване на интересовањима деце.

.....

Посета пијаци представљала је важан део пројекта „Како настаје храна“, јер је деци омогућила да своја претходна искуства и питања повежу са непосредним истраживањем у реалном окружењу. На пијаци смо кренули како бисмо истражили: одакле стижу воће и поврће, како продавци знају цену производа, зашто се неке намирнице продају на комад, а друге мере и које производе можемо пронаћи само у одређеним годишњим добима.

Заједно смо договорили правила кретања и понашања на пијаци. Деца су предложила да се крећу у пару, зауставе пре преласка улице, не удаљавају се од групе и обрате васпитачу уколико им је потребна помоћ. На тај начин учествовала су у доношењу одлука које се односе на њихову безбедност и постепено развијала способност да препознају ризичне ситуације и затраже подршку.

Током посете деца су посматрала изглед и распоред тезги, упоређивала боје, облике, величине и мирисе намирница и препознавала познате врсте воћа и поврћа. Уочавала су да су производи разврстани и изложени на различите начине, као и да се неки мере на ваги, а други продају на комад или у везицама. Посебно интересовање изазвала је вага. Деца су постављала питања о томе како она ради, зашто исти број плодова нема увек исту тежину и како се на основу измерене количине одређује цена.

У разговору са продавцима деца су сазнала да део производа потиче из башта, воћњака, пластеника и са њива, док се поједине намирнице допремају из других крајева и земаља.

Свако дете добило је прилику да истражује на начин који му је одговарао. Нека деца су постављала питања продавцима, друга су посматрала, именовала или цртала производе, а поједина деца су фотографисала. Васпитач је подстицао међусобно помагање и обезбеђивао потребну подршку како би сва деца била укључена.

По повратку у вртић деца су размењивала утиске, прегледала фотографије и издајала оно што им је било најзанимљивије. Своја запажања представила су кроз цртеже, разговор и симболичку игру пијаци. Организовала су тезге, распоређивала намирнице, преузимала улоге продаваца и купаца, мерила производе и користила симболични новац. Током игре договарала су се о подели улога и правилима, решавала неслагања и мењала ток активности у складу са новим идејама.

Идентификовани индикатори: Партиципација: Видљиви су докази да деца учествују у доношењу одлука о активностима. | Партиципација: Забележена су питања, идеје и предлози деце. | Партиципација: Документовано је заједничко планирање активности. | Партиципација: Забележене су рефлексije деце о сопственом учењу. | Партиципација: Деца имају могућност избора материјала, простора и начина рада. | Недискриминација: Видљива је једнака укљученост све деце без обзира на индивидуалне карактеристике. | Принцип најбољег интереса детета: Активности су засноване на интересовањима деце. | Принцип најбољег интереса детета: Видљиво је прилагођавање активности индивидуалним потребама детета. | Принцип најбољег интереса детета: Планирање показује флексибилност у односу на иницијативе деце. | Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Забележени су поступци решавања конфликта. | Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Видљиве су превентивне активности за развијање безбедног окружења. | Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Документоване су активности које оснажују децу да траже помоћ и штите себе и друге.

.....

У оквиру пројекта реализовали смо драматизацију приче „Деда и репа“, кроз коју су деца на непосредан и њима близак начин истраживала тему настанка хране и важност сарадње. Кроз игру улога, деца су се упознала са процесом узгајања поврћа као и са значајем заједничког труда и помоћи. Са великим уживањем су преузели улоге ликова, истраживали емоције, покрет и говор. Сама драматизација је подстакла развој говора, маште и социјалних вештина.

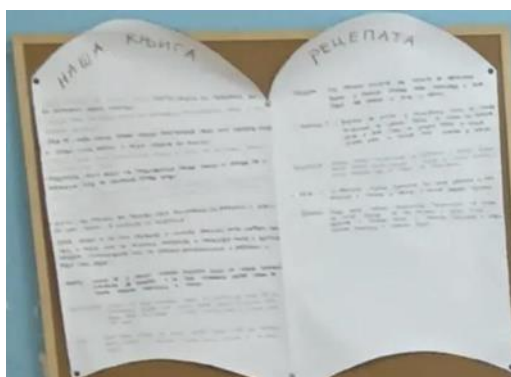
Приликом поделе улога у драматизацији двоје деце пожелело је исту улогу. Уместо да васпитач одлучи уместо њих, деца су позвана да кажу зашто им је та улога важна и да предложе решење. После међусобног слушања договорили су се да представу изведу два пута и да замене улоге, док су остала деца предложила нове ликове како би сви могли да учествују. После игре разговарали смо о томе како су се осећали када су били саслушани и како договор може да помогне да се сукоб реши без вређања и искључивања.

Идентификовани индикатори: Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Документоване су активности развијања ненасилне комуникације. | Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Видљиве су активности развијања емпатије и међусобног уважавања. | Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Забележени су поступци решавања конфликта. | Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања: Документација показује подршку позитивној дисциплини. | Партиципација: Видљиви су докази да деца учествују у доношењу одлука о активностима. | Образовање за права детета: Документовани су разговори о правичности, једнакости и поштовању других.

.....

У оквиру пројекта, деца су истраживала храну широм света упознавајући се са различитим јелима, намирницама и начинима исхране у другим земљама. Кроз разговор, слике и размену искустава деца су уочавала сличности и разлике, постављала питања и показивала радозналост према другим културама и обичајима.

У истраживање хране широм света укључиле су се и породице. Деца су доносила породичне рецепте, фотографије и називе намирница које користе код куће, а неке породице су називе хране записале и на језику којим говоре. Једна бака је представила начин припремања традиционалног јела, док је један родитељ послао кратак видео-рецепт јер није могао да дође у вртић. Све прилоге уврстили смо у заједничку књигу, наглашавајући да различите породице имају различите навике и да су сва искуства вредна и добродошла.

Идентификовани индикатори: Недискриминација: Документоване су активности које уважавају различитости деце. | Недискриминација: Представљени су различити језици, културе, породице и идентитети. | Недискриминација: Забележена је сарадња са породицама различитих социјалних и културних средина. | Принцип најбољег интереса детета: Сарадња са породицом усмерена је на добробит детета.

ЗАКЉУЧАК

Права детета представљају једно од основних полазишта савременог предшколског васпитања и образовања. Њихово остваривање не подразумева само формално познавање закона, међународних докумената и програмских основа, већ пре свега способност васпитача да принципе права детета препозна, примени и учини видљивим у свакодневним односима, активностима и ситуацијама у којима деца уче и развијају се. Квалитет остваривања права детета зависи од начина на који васпитач слуша дете, уважава његово мишљење, препознаје његове потребе и интересовања, обезбеђује услове за учешће, подржава различитост, реагује у ситуацијама дискриминације и насиља и сарађује са породицом, колегама и стручним сарадницима.

Истраживање је било усмерено на испитивање ставова и самопроцене компетенција васпитача за остваривање права детета, као и на утврђивање начина на који су права детета видљива у причама о темама/пројектима. Комбиновањем података добијених упитником и анализом педагошке документације настојало се да се сагледају различити аспекти истог проблема. Упитник је пружио увид у ставове васпитачица, начин на који процењују сопствене компетенције и облике професионалне подршке које сматрају потребним, док је анализа документације омогућила увид у то на који начин су посматрани домени права детета представљени у документованом реалном програму.

У односу на први задатак истраживања, који се односио на сагледавање ставова васпитача, резултати су показали да испитанице препознају значај права детета и да исказују висок степен сагласности са основним принципима приступа заснованог на правима. Васпитачице су препознале значај једнаких могућности, заштите од дискриминације, најбољег интереса детета, учешћа деце у питањима која их се тичу, заштите од насиља и систематичног учења о правима детета. Такви резултати указују на развијену свест о томе да дете није само корисник заштите и подршке одраслих већ носилац права и активни учесник у животу предшколске установе.

У домену права на заштиту од дискриминације испитанице су показале изражену сагласност са ставовима који се односе на обезбеђивање једнаких могућности за свако дете, без обзира на његове личне, породичне, социјалне, културне или друге карактеристике. Ови резултати показују да васпитачице препознају равноправност и уважавање различитости као важне вредности предшколске праксе. Ипак, од општег прихватања принципа недискриминације треба разликовати способност препознавања њених мање видљивих и посредних облика. Зато је важно да се професионални развој васпитача не задржи само на декларативном прихватању једнакости, већ да обухвати анализу конкретних ситуација, препознавање предрасуда и стереотипа и планирање индивидуализоване подршке деци којој је она потребна.

Резултати који се односе на принцип најбољег интереса детета показали су да васпитачице овај принцип препознају као важно полазиште приликом доношења одлука. Најбољи интерес детета, међутим, не може се свести на општу процену одраслих о томе шта је добро за дете. Његова примена подразумева целовито сагледавање дететове добробити, развојних потреба, односа, интересовања и мишљења, као и образлагање одлука које се доносе у конкретним ситуацијама. Резултати су показали да постоји простор за даље оснаживање васпитача у повезивању процене најбољег интереса детета са његовим активним учешћем у одлучивању.

У домену партиципације и грађанских права резултати су потврдили да васпитачице уважавају право детета да изрази мишљење, поставља питања, предлаже активности и учествује у животу групе. Ипак, у појединим аспектима уочена је потреба за јаснијим разликовањем између присуства детета у активности и његовог стварног утицаја на процес одлучивања. Партиципација не подразумева само да дете буде саслушано или да бира између могућности које су одрасли унапред понудили. Она подразумева да се децем мишљењу прида одговарајућа тежина и да деца, у складу са узрастом и способностима које се развијају, могу да утичу на планирање, реализацију и вредновање активности и пројеката.

Ставови испитаница у области заштите од насиља, злостављања и занемаривања показали су да васпитачице препознају значај безбедног окружења, ненасилне комуникације, позитивне дисциплине и благовременог реаговања. Посебно је важно да се заштита детета не разуме само као реаговање након појаве насиља, већ и као континуирано

превентивно деловање. Оно обухвата развијање односа поверења, учење деце да препознају и изразе осећања, конструктивно решавање сукоба, уважавање личних граница и оснаживање детета да се обрати одраслој особи када се не осећа безбедно.

Испитанице су препознале и значај образовања за права детета. Овај домен подразумева више од непосредног упознавања деце са називима и садржајем појединих права. Деца о правима уче кроз односе које свакодневно доживљавају, кроз начин на који одрасли поступају према њима, кроз прилике да сарађују, доносе одлуке, решавају сукобе и преузимају одговорност у заједници. Зато образовање за права детета треба да буде интегрисано у игру, истраживање, разговоре, пројектне активности и свакодневни живот вртића, а не организовано само као повремена или издвојена тема.

Други задатак истраживања односио се на самопроцену компетенција васпитача. Добијени резултати показали су да испитанице своје компетенције за остваривање права детета углавном процењују као развијене. Посебно су високо процењене компетенције које се односе на заштиту детета, реаговање у ситуацијама насиља и дискриминације, примену позитивне дисциплине и сарадњу са родитељима. Ови налази показују да васпитачице препознају своју професионалну одговорност и верују да располажу знањима и вештинама потребним за заштиту и подршку детету.

Нешто више простора за развој препознато је у областима активног укључивања деце у одлучивање, подршке деци из осетљивих и мањинских група, поштовања приватности и личне својине детета и непосредног образовања за права детета. Ови резултати су значајни јер указују на области у којима општа професионална осетљивост није увек праћена сигурношћу у избору конкретних поступака. Испитанице су зато као потребне облике подршке издвојиле стручно усавршавање, размену искустава са колегама, подршку стручних сарадника, практичне материјале и примере добре праксе.

Самопроцену компетенција, ипак, треба тумачити опрезно. Она показује како васпитачице доживљавају сопствена знања и поступање, али не представља непосредно мерење њихове практичне компетентности. На одговоре могу утицати различито разумевање тврдњи, претходно професионално искуство и тежња ка давању одговора који

су у складу са очекиваним професионалним нормама. Због тога је анализа педагошке документације представљала важан додатни извор података.

Трећи задатак истраживања односио се на анализу педагошке документације са становишта остваривања права детета. Анализа десет прича о темама/пројектима показала је да су посматрани домени права детета умерено, али неуједначено заступљени. Укупна просечна вредност од $M = 1,13$ указала је на то да су права детета присутна у анализираној документацији, али да њихова интеграција није у свим доменима подједнако видљива и систематична.

Највиша просечна вредност утврђена је у домену партиципације и грађанских права детета, $M = 1,80$. Партиципација је била видљива кроз иницијативе деце, њихова питања, идеје и предлоге, избор материјала и начина рада и учешће у различитим активностима. У више прича документовано је да су интересовања деце представљала полазиште за развијање пројекта. Ипак, није увек било довољно видљиво у којој мери су деца учествовала у доношењу одлука, заједничком планирању, праћењу процеса и вредновању сопственог учења. Овај налаз указује на потребу да се у педагошкој документацији јасније представе не само активности у којима су деца учествовала већ и начини на које су њихове идеје утицале на правац развијања реалног програма.

Принцип најбољег интереса детета био је други највидљивији домен, са просечном вредношћу $M = 1,64$. У анализираним причама препознавали су се ослањање на интересовања деце, флексибилност у развијању пројекта, сарадња са породицом и обезбеђивање различитих начина учешћа. Међутим, мање су били видљиви подаци о индивидуалном праћењу добробити и развоја сваког детета и о конкретном прилагођавању активности различитим потребама. Најбољи интерес детета тако се чешће препознавао на нивоу групе него кроз документоване поступке усмерене на појединачно дете.

У домену заштите од дискриминације добијена је просечна вредност $M = 1,00$. Овај домен најчешће је био присутан посредно, кроз заједничко учешће деце, уважавање различитости и обезбеђивање различитих начина укључивања у активности. Мање су били видљиви непосредни разговори и активности усмерени на препознавање дискриминације,

предрасуда и стереотипа, као и представљање различитих култура, језика, породичних структура и идентитета. Такође, документација није у довољној мери показивала конкретне облике индивидуализоване подршке деци из осетљивих група.

Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања било је слабо заступљено, са просечном вредношћу $M = 0,74$. У појединим причама могли су се препознати сарадња, међусобно уважавање и елементи ненасилне комуникације, али су ретко били документовани поступци који се непосредно односе на превенцију насиља, позитивну дисциплину, конструктивно решавање конфликта, препознавање ризика и оснаживање деце да затраже помоћ. Овакав резултат не доказује да безбедност и заштита деце нису били обезбеђени у пракси, већ показује да ови аспекти нису били довољно видљиви у анализираним причама.

Најнижа просечна вредност утврђена је у домену образовања за права детета, $M = 0,48$. Права детета ретко су представљала непосредан предмет разговора, истраживања и учења. Мање су били видљиви разговори о правичности, једнакости, одговорности и поштовању других, као и активности кроз које деца развијају демократску културу и грађанске компетенције. То не значи да деца нису остваривала своја права, већ да процес њиховог учења о правима није био довољно експлицитно планиран и документован.

Међу анализираним примерима посебно се издвојила прича о теми/пројекту „Истражујемо храну“, у којој су интересовања, питања и иницијативе деце у значајној мери утицали на ток пројекта. Деца су учествовала у изборима, предлагала решења, истраживала, сарађивала са одраслима и учествовала у стварању заједничких продуката. Ова прича показује како права детета могу бити интегрисана у реални програм, а да не буду издвојена као посебна активност. Истовремено, анализа тог примера показала је да и добра пракса може бити додатно унапређена јаснијим документовањем индивидуалне подршке, превенције насиља и непосредног образовања за права детета.

Поређење резултата упитника и анализе документације показало је да између самопроцене васпитачица и документоване праксе постоје и додирне тачке и одређена несагласност. Васпитачице су високо процениле компетенције у области заштите од насиља и дискриминације, док су ови домени били слабије видљиви у причама о

темама/пројектима. Насупрот томе, партиципација деце била је највидљивији домен у документацији, иако су испитанице у одређеним аспектима препознале тешкоће у омогућавању деци да стварно учествују у одлучивању.

Уочени раскорак не треба тумачити као доказ да васпитачице немају одговарајуће компетенције. Приче о темама/пројектима представљају само један облик педагошке документације и не приказују све ситуације, односе и професионалне поступке који се остварују у свакодневној пракси. Ипак, резултати показују да је потребно унапредити начин документовања како би поступци усмерени на заштиту, равноправност, индивидуалну подршку и образовање за права детета били јасније представљени и доступни професионалној рефлексији.

На основу целокупних резултата може се закључити да права детета нису занемарена у анализираној васпитно-образовној пракси. Она су најчешће присутна кроз односе, активности, уважавање интересовања деце, подршку њиховим иницијативама и сарадњу са породицом. Међутим, њихова примена није у свим доменима подједнако видљива, планирана и документована. Највећи простор за унапређивање постоји у области непосредног образовања за права детета, превенције насиља, препознавања и спречавања дискриминације, индивидуализоване подршке и стварног учешћа деце у доношењу одлука.

Унапређивање праксе треба усмерити на стварање већег броја прилика да деца изражавају мишљење, постављају питања, покрећу иницијативе и утичу на одлуке које се односе на њихов живот у вртићу. Потребно је јачати компетенције васпитача за препознавање суптилних облика дискриминације, преиспитивање личних претпоставки и очекивања, примену индивидуализоване подршке и развијање инклузивне културе групе. Посебну пажњу треба посветити превентивним активностима у области заштите од насиља, развијању ненасилне комуникације и оснаживању деце да препознају угрожавање и затраже помоћ.

Образовање за права детета потребно је систематичније интегрисати у реални програм. Деца треба да уче о правима кроз конкретна искуства правичности, међусобног уважавања, избора, одговорности, сарадње и заједничког одлучивања. Васпитач у том

процесу има улогу да препозна и користи ситуације из свакодневног живота као прилике за разговор, истраживање и заједничко трагање за решењима. На тај начин права детета не постају додатни садржај програма, већ његова вредносна и професионална основа.

Значајну улогу у даљем развоју праксе имају континуирано стручно усавршавање, хоризонтална размена, заједничка анализа примера из праксе и подршка стручних сарадника. Посебно су корисни облици професионалног учења који полазе од стварних ситуација, омогућавају анализу сопствених поступака и повезују теоријска знања са практичним одлукама. Педагошка документација у том процесу не треба да буде само доказ реализованих активности већ средство за разумевање детета, преиспитивање праксе и планирање даљег развоја реалног програма.

Резултате истраживања треба тумачити у складу са његовим ограничењима. Истраживање је спроведено на малом пригодном узорку васпитачица из једне предшколске установе, због чега резултате није могуће генерализовати на све васпитаче. Подаци добијени упитником засновани су на самопроцени, док је анализа документације обухватила ограничен број прича о темама/пројектима. Анализиране приче не приказују нужно све аспекте васпитно-образовне праксе, а процена заступљености индикатора садржи и субјективну компоненту истраживача.

Будућа истраживања требало би спровести на већем и разноврснијем узорку, у више предшколских установа и различитим срединама. Поред упитника и анализе документације, било би корисно применити непосредно посматрање праксе, интервјуе и фокус групе са васпитачима, као и анализу других облика педагошке документације. Посебно значајно било би укључивање перспективе деце, а када је примерено и родитеља, како би се остваривање права детета сагледало из више углова.

Упркос наведеним ограничењима, истраживање је омогућило целовитије сагледавање односа између ставова васпитачица, њихове самопроцене компетенција и видљивости права детета у педагошкој документацији. Његов допринос огледа се у препознавању области у којима је потребна додатна професионална подршка и у указивању на значај систематичног планирања, остваривања и документовања права детета.

Може се закључити да остваривање права детета зависи од повезивања професионалних знања, вредности, ставова и практичних компетенција васпитача са континуираним преиспитивањем сопствене праксе. Права детета треба да буду видљива у начину на који се граде односи, организује простор, планирају активности, решавају конфликти, доносе одлуке и документује учење. Само у таквој пракси дете се доследно препознаје као јединствено, компетентно и активно биће, које има право да буде заштићено, уважено, саслушано и укључено у заједницу којој припада.

ЛИТЕРАТУРА

Враћешевић, Ј., Цицварић, Р., и Жунџић Цицварић, Ј. (2019). *Компетенције учитеља и наставника за остваривање права детета у основном образовању у Србији: Извештај о истраживању*. Ужички центар за права детета.

Вучковић Шаховић, Н. (ур.). (2011). *Права детета у међународним документима*. Београд: Заштитник грађана и Повереник за заштиту равноправности.

Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019, 6/2020, 129/2021, 92/2023 и 19/2025.

Закон о предшколском васпитању и образовању, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 18/2010, 101/2017, 113/2017 – др. закон, 95/2018 – др. закон, 10/2019, 86/2019 – др. закон, 157/2020 – др. закон, 123/2021 – др. закон и 129/2021.

Јеремић, Б., и Милојевић, С. (2024). *Водич кроз нормативни оквир за остваривање права детета*. Стална конференција градова и општина – Савез градова и општина Србије.

Јовић-Влашкалић, С. (2010). *Дете има право да зна своја права*. Дидакта.

Комитет за права детета Уједињених нација. (2006). *Општи коментар бр. 7: Остваривање права детета у раном детињству (CRC/C/GC/7/Rev.1)*. Уједињене нације.

Комитет за права детета Уједињених нација. (2009). *Општи коментар бр. 12: Право детета да буде саслушано (CRC/C/GC/12)*. Уједињене нације.

Комитет за права детета Уједињених нација. (2011). *Општи коментар бр. 13: Право детета на слободу од свих облика насиља (CRC/C/GC/13)*. Уједињене нације.

Комитет за права детета Уједињених нација. (2013). *Општи коментар бр. 14 о праву детета да његов најбољи интерес буде од првенственог значаја (CRC/C/GC/14)*. Уједињене нације.

Породични закон. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015.

Правилник о Основама програма предшколског васпитања и образовања „Године узлета“. *Службени гласник Републике Србије – Просветни гласник*, бр. 16/2018.

Устав Републике Србије. *Службени гласник Републике Србије*, бр. 98/2006 и 115/2021.

Уједињене нације. (1989). *Конвенција о правима детета*.

Ђорац, С. (2010). Права детета у Републици Србији и специфичности поступка њихове заштите. *Анали Правног факултета у Београду*, 58(1), 400–416.

Човић, А. (2017). *Права детета: Еволуција, реализација и заштита*. Институт за упоредно право.

Hart, R. A. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. UNICEF International Child Development Centre.

Lansdown, G. (2005). *The evolving capacities of the child*. UNICEF Innocenti Research Centre.

Lundy, L. (2007). 'Voice' is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942.
<https://doi.org/10.1080/01411920701657033>

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1 – Гугл упитник компетентност васпитача за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси

Поштована/ни колегинице/колега,

Упитником, који је пред Вама, настојимо да истражимо компетенције васпитача за остваривање права детета у вртићу. Упитник се састоји из три дела: 1) демографски подаци, 2) ставови о правима детета и 3) вештине примене знања о правима детета у васпитно-образовној пракси. Молимо Вас да искрено одговорите на постављена питања.

Подаци, прикупљени упитником, биће коришћени за израду завршног мастер рада.

Захваљујемо на сарадњи!

Пол:

- Мушки
- Женски

Године радног стажа:

- 1-10
- 11-20
- 21-30
- више од 30

Образовање:

- Виша школа
- Основне струковне студије
- Мастер струковне студије
- Основне академске студије
- Мастер академске студије
- Друго

У табелама су дати искази који се односе на различите аспекте ставова васпитача о остваривању права детета у васпитно – образовној пракси. Ваш задатак је да за сваки од исказа означите степен Вашег слагања/неслагања са њим: 1-Уопште се не слажем 2-Углавном се не слажем 3- Нити се слажем нити се не слажем 4- Углавном се слажем 5-У потпуности се слажем.

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Подршка деци у вртићу треба да је усклађена са њиховим специфичним потребама.					
Свако дете може да постигне успех уколико се довољно труди.					
Разлике које међу децом постоје не воде нужно до сукоба и нетолеранције.					
Акције које афирмишу децу из мањинских група не стварају неједнакост међу децом и пожељне су.					

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Приликом доношења одлука у вртићу које се тичу деце, основни критеријум треба да буде најбољи интерес детета.					
Одрасли који раде са децом у стању су да боље од саме деце процене шта је у њиховом најбољем интересу.					
Деца треба да учествују у одлучивању о томе шта је у њиховом најбољем интересу.					

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Процес консултација са децом иако тражи време, треба га често практиковати у вртићу.					
Када укључимо мишљење деце у процес одлучивања, оно може имати исту тежину као и мишљење одраслих.					
Деца имају развијене компетенције које им омогућавају да учествују у процесу одлучивања заједно са одраслима.					
Деца треба прво да науче да буду одговорна и самостална, па тек онда да учествују у одлучивању.					
Деца треба да имају сва грађанска и политичка права која су гарантована и одраслима.					
Приватност детета треба поштовати као што се поштује и приватност одраслих.					

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем	Углавном се не слажем	Нити се слажем нити се не слажем	Углавном се слажем	У потпуности се слажем
	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)	N (%)
Телесно кажњавање деце у породици као начин њиховог васпитавања је понекад прихватљиво.					
Деца треба обавезно да учествују у планирању и реализацији мера за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања.					

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Уопште се не слажем N (%)	Углавном се не слажем N (%)	Нити се слажем нити се не слажем N (%)	Углавном се слажем N (%)	У потпуности се слажем N (%)
Образовање за права детета треба да буде обавезан део програма иницијалног образовања наставника.					
Деца треба да уче о својим правима у вртићу, и даље у школи, систематично и на свим узрастима.					
Учење о правима детета је ефикасније ако се права детета уводе кроз развијање реалног програма, него само кроз радионице.					
Деца треба прво да науче одговорности, па тек онда да уче о својим правима.					
Права детета дају деци неограничену слободу и дозвољавају им да раде шта хоће.					
Права детета озбиљно угрожавају ауторитет одраслих (родитеља, наставника...).					
У последње време се много и непотребно говори о правима детета.					
Васпитачи треба да третирају дете онако како очекују да и сами буду третирани.					

На скали од 1 до 5 процените своје компетенције за образовање за права детета: 1 – нису развијене 2 – развијене су у мањој мери 3 – нити су развијене нити су неразвијене 4 – развијене су у већој мери 5 – развијене су у потпуности.

Тврдња	Степен слагања васпитача				
	Нису развијене N (%)	Развијене су у мањој мери N (%)	Нити су развијене нити су неразвијене N (%)	Развијене су у већој мери N (%)	Развијене су у потпуности N (%)
Планирање превентивних активности у циљу спречавања дискриминације у групи/вртићу.					
Реаговање у ситуацијама дискриминације у групи/вртићу.					
Примењивање процедуре утврђивања најбољег интереса детета у складу са стандардима Конвенције.					
Омогућавање активног учешћа деце у процесу одлучивања о свим аспектима живота вртића који их се тичу.					
Поштовање права на приватност и личну својину детета.					
Поштовање права на слободу мисли, савести и вероисповести детета.					
Планирање превентивних активности у циљу спречавања насиља у групи и вртићу.					
Реаговање у ситуацијама насиља у групи/вртићу.					
Примена позитивне дисциплине која се заснива на поштовању достојанства и интегритета детета.					
Интеграција образовања за права детета кроз развијање реалног програма вртића.					
Сарадња са родитељима у процесу решавања случајева насиља над децом у вртићу.					

Да ли сте похађали неки вид стручног усавршавања у домену развоја компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси?

1) Да

2) Не

Који су видови стручног усавршавања у домену развоја компетенција за остваривање права детета у васпитно-образовној пракси били доступни и које су васпитачи похађали?

Која врста подршке Вам је потребна да бисте се оснажили за планирање и реализацију васпитно-образовне праксе која уважава и промовише права детета?

ПРИЛОГ 2- Индикатори за анализу педагошке документације

Домен права детета	Индикатори у документацији
1. Партиципација	<ul style="list-style-type: none"> • Деца иницирају тему или пројекат. • Видљиви су докази да деца учествују у доношењу одлука о активностима. • Забележена су питања, идеје и предлози деце. • Документовано је заједничко планирање активности. • Видљиво је да васпитач консултује децу током развијања програма. • Забележене су рефлексije деце о сопственом учењу. • Деца имају могућност избора материјала, простора и начина рада. • Видљиво је учешће деце у евалуацији активности или пројекта.
2. Недискриминација	<ul style="list-style-type: none"> • Документоване су активности које уважавају различитости деце. • Видљива је једнака укљученост све деце без обзира на индивидуалне карактеристике. • Приказане су адаптације активности према могућностима поједине деце. • У документацији се избегавају стереотипи и предрасуде. • Представљени су различити језици, културе, породице и идентитети. • Забележена је сарадња са породицама различитих социјалних и културних средина. • Документовани су поступци подршке деци из осетљивих група.
3. Принцип најбољег интереса детета	<ul style="list-style-type: none"> • Активности су засноване на интересовањима деце. • Видљиво је прилагођавање активности индивидуалним потребама детета. • Документовано је праћење добробити детета. • Одлуке васпитача образложене су заинтересованошћу детета. • Планирање показује флексибилност у односу на иницијативе деце. • Видљив је континуитет праћења развоја сваког детета. • Сарадња са породицом усмерена је на добробит детета.

<p>4. Право на заштиту од насиља, злостављања и занемаривања</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Документоване су активности развијања ненасилне комуникације. • Видљиве су активности развијања емпатије и међусобног уважавања. • Забележени су поступци решавања конфликта. • Документација показује подршку позитивној дисциплини. • Видљиве су превентивне активности за развијање безбедног окружења. • Забележена је сарадња са породицом у области безбедности детета. • Документоване су активности које оснажују децу да траже помоћ и штите себе и друге.
<p>5. Образовање за права детета</p>	<ul style="list-style-type: none"> • У документацији су експлицитно присутни појмови права детета. • Реализоване су активности у којима деца уче о својим правима и одговорностима. • Видљиво је повезивање права детета са свакодневним ситуацијама. • Документовани су разговори о правичности, једнакости и поштовању других. • Деца препознају и именују своја и туђа права. • Видљиве су активности које развијају демократску културу и грађанске компетенције. • Права детета су интегрисана у пројекте, а не само обележавање појединачних датума (нпр. Дан детета).